

Pokret "Hrana, a ne oružje"

Borović, Maša

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:705009>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad:

**POKRET „HRANA, A NE ORUŽJE“: ZAGREBAČKI KOLEKTIV KAO PRIMJER
TRANSNACIONALNE ANARHISTIČKE PRAKSE**

Studentica: Maša Borović

Mentorica: Dr. sc. Sanja Potkonjak

Komentor: Dr. sc. Kruno Kardov

Zagreb, 2019

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam integrirani diplomski rad „Pokret *Hrana, a ne oružje*: zagrebački kolektiv kao primjer transnacionalne anarhističke prakse“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Sanje Potkonjak i mentora dr. sc. Krune Kardova. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Ciljevi i svrha	4
3. Metodologija istraživanja	6
4. Teorijski okvir: Anarhistička ideja i praksa kao temelj pokreta „Hrana, a ne oružje“	8
5. Društveno povijesni kontekst Hrvatske.....	19
6. „Kad ćemo neku akciju?“ Osobna perspektiva kao doprinos istraživanju.....	26
7. Od teorije do prakse i obrnuto: „Hrana, a ne oružje“ u Zagrebu	30
7.1 Velika vrata ili ljubav, smijeh i socijalna promjena pokretom	33
7.2 Motivacija za sudjelovanjem u kolektivu „Hrana, a ne oružje“	36
7.3 Organizacija i ustroj kolektiva– horizontalna hijerarhija i važnost koordinacije .	39
7.4 Direktna akcija: organizacija i provođenje „Hrana, a ne oružje“ akcija.....	43
7.5 Fokus djelovanja kolektiva – solidarnost naspram humanitarizma	45
7.6 Odnos sa zajednicom	47
7.7 Javni prostor kao dijeljiv, slobodan i neometan prostor političke akcije i komunikacije	52
7.8 Odnos (specifičnog) lokalnog i (univerzalnog) globalnog	54
8. Zaključak	58
9. Literatura	61
10. Prilozi	64

1. UVOD

Pitanje pozicioniranja anarhističke teorije i prakse unutar akademskog diskurza i dalje se, s jedne strane, čini izazovom, a s druge strane potrebom. Naravno, ovo potonje može biti samo subjektivno mišljenje i čin u želji za potragom novih načina kreiranja pozitivne društvene promjene. Kontradiktornosti ovih diskurza mogu se pratiti kroz povijest ideje, pa sve do danas, čak sve i do ovog rada koji na neki način sam sebi postavlja pitanje svrhovitosti unutar anarhističkog pokreta ovih prostora, jer je sasvim jasno da se u cjelini svi akteri nikada neće složiti oko tog pitanja. Isto tako, sam naslov rada može zazvučati kontradiktorno u ušima onih koje se bave anarhističkom teorijom i praksom jer upravo anarhizam odbacuje državu kao i svaki drugi oblik autoriteta, a s tim odbacuje i pojam nacije i nacionalnog kao pojma usko vezan uz legitimaciju državnog aparata, te pojma koji se često u povijesti pokazao kao razdvajajući faktor društva koji reproducira nasilje nad drugima. Dakle, ovaj rad se bavi globalnim pokretom pod izvornim nazivom „Food not Bombs“ ili „Hrana, a ne oružje“, te istoimenim kolektivima koji se diljem svijeta vode filozofijom tog pokreta, koja je bazično anarhistička, te primjenjuju tu teoriju u svom praktičnom djelovanju. S obzirom na to da se doista radi o globalnom pokretu u čijem fokusu su svjetski problemi stavljeni u lokalni kontekst kao što je loša raspodjela resursa, bacanje ogromne količine hrane, ekološko zagađenje, ekstremno siromaštvo i glad, manjak stambenih prostora, generalno loše politike koje se reflektiraju na određene društvene skupine itd., naziv rada je mogao biti pitanje globalnog, a ne transnacionalnog. Ali u nedostatku drugačijeg diskurza koji bi ovdje bio prikladan, zapravo je korisno razmišljati unutar tih okvira upravo zbog smještanja globalnog pokreta u lokalne kontekste. To je ono čime se ovaj rad i bavi, dakle, na koji način je teorija i praksa jedne globalne ideje temeljene na anarhizmu pronašla svoje načine djelovanja i ukorjenjivanja u specifičnim sredinama. To je, također, ono što je bazično anarhistički – stvaranje društvene promjene upravo u vlastitoj sredini i primjenjivanje, te prilagođavanje metoda za lokalni kontekst. Moglo bi se reći da je tu upotrebljiva ona krilatica „Misli globalno, djeluj lokalno“ i zanimljivosti upravo leže u toj situaciji koja ipak daje važnost pojedinačnim kolektivima u globalnom pokretu, jer svaki je od tih kolektiva prilagodio svoje načine borbe i razvio lokalne specifičnosti.

Ovaj rad kontekstualizira pokret „Hrana, a ne oružje“ u Hrvatskoj, te ga na primjeru zagrebačkog kolektiva pozicionira u okviru globalnog pokreta i globalne ideje teorijske pozadine te praktičnog načina djelovanja. Ocrta se nastanak te razvoj pokreta, nakon čega se ističe kontekst ovih prostora, pri čemu se iznose društvene okolnosti nastanka. Kroz samu

analizu podataka i razradu teme propituju se načini djelovanja kolektiva, motivacija aktivista i aktivistkinja, društveni problemi prema kojima je usmjereno djelovanje kolektiva, načini funkcioniranja i organizacije, te kakve su to specifičnosti koje pronalazimo kod zagrebačkog kolektiva „Hrana, a ne oružje“ i na koji način je to percipirano u lokalnom okruženju. U radu se teorijski i empirijski analizira, te interpretira konkretnu praksu anarhističkog kolektiva koja se temelji na recikliranju hrane sa zagrebačkih tržnica, te pripremu veganske hrane i besplatnu distribuciju te hrane u javnom prostoru grada Zagreba. Također, ono što je zanimljivo, a što ovaj rad naglašava jest promatranje jednog društvenog pokreta koji opstaje već gotovo četrdeset godina. Ako društveni pokret promatramo kao odgovor na određene društvene uvjete koji stvaraju nezadovoljstvo među ljudima, ako smatramo da ga karakterizira solidarnost i zajednička svrha, te pitanje osobne realizacije i identiteta (Šimleša 2006:8–10), onda vidimo kako pokret „Hrana, a ne oružje“ sve više i više otvara nova poglavlja na potpuno različitim mjestima po cijelom svijetu. Isto tako u svakom lokalnom kontekstu, kolektivi koji jesu dio pokreta sa svakim izlaskom u javi prostor zapravo ujedno i prosvjeduju protiv dominantnih i nefunkcionalnih struktura. Danas je ovaj pokret važno promatrati i u diskontinuitetu i u svakom zasebnom gradu ili regiji, jer koliko god kolektivi diljem svijeta pripadali jednoj zajedničkoj ideji i dijelili način organiziranja, toliko svako to poglavlje ima svoj određeni razvoj, društveno povijesni kontekst, doseg, razdoblja djelovanja i mirovanja, unutarnje i vanjske konflikte, specifična društvena pitanja koja adresira itd.

2. CILJEVI I SVRHA

Cilj ovog rada je dati uvid u postojanje i načine djelovanja anarhističkog kolektiva na području grada Zagreba. Nastoji se ocrtati globalni kontekst kako bi se pojasnile povijesno društvene okolnosti ovih područja koje su bile temelj za pokretanje „Hrana, a ne oružje“ priče u Hrvatskoj. Također, ono što se kroz ovaj rad želi istaknuti i postići je otvaranje mogućnosti mapiranja društvenog aktivizma na ovim prostorima. Dakle, ovaj rad se temelji na empirijskom i teorijskom istraživanju unutar kojega se dobiva perspektiva koju aktivisti i aktivistkinje ističu putem djelovanja u kolektivu, može se naglasiti kritička snaga koja u lokalnom kontekstu daje nove razloge bavljenja upravo ovakvim temama. Kroz analizu i interpretaciju podataka dobivenih metodom polustrukturiranog intervjua, promatranja sa sudjelovanjem, te razmatranjem relevantne literature uz vlastitu refleksivnost i autoetnografsku perspektivu otvara se prilika da se istraživački približi i pristupi grupi koja se bavi određenim, te aktualnim

društvenim problemima s ciljem ostvarivanja pozitivne društvene promjene. Kroz ovaj rad možemo otkriti što anarhizam govori o kapitalističko društvenom uređenju i kako se na akademskoj razini zainteresirati za pitanja subverzivnosti i pojam utopije. Kroz uvažavanje takvog diskurza u institucionalnom okviru moguća je senzibilizacija za društvene probleme, te osnaživanje lokalnog kritičkog mišljenja. Osim toga, cilj istraživanja je utvrditi konkretne načine djelovanja kolektiva, istaknute osvrte aktivistkinja i aktivista o vlastitom djelovanju, njihovu motivaciju za sudjelovanjem u lokalnoj zajednici, specifičnosti i dinamiku kolektiva, te zašto je upravo takav način neformalnog organiziranja temeljen na anarhističkoj ideji opstao diljem svijeta, te se kao takav i dalje razvija. Isto tako, cilj je prikazati na koje sve načine „Hrana, a ne oružje“ akcije doprinose lokalnom okruženju uz pomoć transnacionalnih ideja i praksi.

Također, vrlo važno je uvidjeti da ovaj rad postavlja i pitanje javnog prostora te promišljanja grada na način da se ističe problematika odnosa vidljivog i nevidljivog, te u kojoj mjeri je vani prostor uopće javan. Promatranje ovakvog tipa društvenog aktivizma koji svoju poruku odašilje u javnom prostoru otvara se mogućnost proučavanja komunikacije grupe sa slučajnim prolaznicima te kako određeni prostor uvjetuje tu komunikaciju. Direktna akcija kojom kolektiv u javnosti adresira određene društvene probleme, također sučeljava različite marginalizirane skupine u odnosu na prostor ispunjen izrazito konzumerističkim sadržajem. Zbog toga je i svrha ovog rada da ukaže na društvene i prostorne nejednakosti, te različite mogućnosti uočavanja te isticanja takvih fenomena. Ako prostor promatramo kao različite odnose moći, zanimljivo je kroz ovaj rad vidjeti kako skupina naglašava i mijenja te odnose kroz uspostavljanje svoje scene u javnom prostoru, te kako „scena koja prati izvođače“ (Goffman 2000:36), upravo zato jer postaje dio javnog prostora, dozvoljava prolaznicima da se zapitaju, postaju znatiželjni, priđu i dožive nekakvu drugačiju svakodnevicu koja potiče na razmišljanje i moguće uključivanje.

S obzirom na to da, s jedne strane, anarhističko djelovanje zbog svoje subverzivnosti zahtjeva anonimnost i to često od strane samih aktera, a s druge strane, upravo zbog prirode takvog djelovanja i ideje dominantne strukture sjećanje o tome guraju u zaborav, svrha rada je i očuvanje i bilježenje ovakve prakse i zapravo ispisivanje jednog povijesnog fragmenta koji je smješten u specifičan prostor i kontekst. Važno je promatrati, osluškivati i bilježiti različite glasove kako bi se ostvario bolji uvid u društvenu cjelinu i problematiku jednog perioda i mjesta. Podaci iz ovog rada otvaraju daljnje mogućnosti za komparativna istraživanja i ponovno propitivanje važnosti pozicioniranja vlastitog subjekta u istraživanju te isticanja

načina na koje refleksivnost otvara nove poglede i perspektive u teorijsko-empirijskim radovima. Također, svrha rada je u konačnici vraćanje rezultata istraživanja kolektivu i zapravo puštanje da sami sudionici i sudionice izraze svoje kritičko mišljenje i uvide mogućnosti poboljšavanja u svom djelovanju. Ako uzmemo u obzir autoetnografski pristup onda je ova stavka od izrazitog značaja jer iskustva sudionica i sudionika u istraživanju koja doprinose radu retrospektivno mogu utjecati i osnažiti njihova stajališta i akcije (Holman Jones, Adams i Ellis 2013:25). Isto tako, na neki način takvo zapisivanje je očuvanje prakse jednog kolektiva od mogućeg zaborava što također kolektivu može biti od velikog značaja, ali može i u budućnosti pokazati razvoj anarhističke ideje i prakse.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U radu su se građa i podaci prikupljali kvalitativnim empirijskim istraživanjem i to provođenjem polustrukturiranih intervjua, metodom promatranja sa sudjelovanjem i analizom i interpretacijom, te kritičkim osvrtom na relevantnu literaturu iz različitih izvora. Istraživanje je obuhvatilo zagrebački kolektiv „Hrana, a ne oružje“ te specifično djelovanje na području grada Zagreba, s tim da su također prikupljeni podaci putem e-mail intervjua s dvije osobe povezane s kolektivom u Rijeci. Usputna komparacija između dva kolektiva koja djeluju u dva različita hrvatska grada daju bolji uvid u određenu specifičnost zagrebačkog kolektiva i njegovog djelovanja, te formiranja u lokalnom kontekstu. Istraživanje je provedeno kroz 2018. i 2019. godinu, a intervjui su obavljeni u periodu od travnja do lipnja 2019. godini s ukupno osam aktivnih sudionika i sudionica kolektiva u trajanju od otprilike 60 minuta, od kojih je jedan intervju proveden putem maila. Polustrukturirani intervjui za koje su sudionici i sudionice potpisali informirani pristanak, bili su koncipirani na način da propituju njihovo znanje o samoj filozofiji i povijesti pokreta te o postepenom upoznavanju o načinu funkcioniranja i organiziranja kolektiva. Intervjui u kvalitativnim istraživanjima daju uvid u osobne perspektive, akcije i zajednicu, te imaju specifičnu vrijednost u otkrivanju jedinstvenog konteksta (Holman Jones, Adams i Ellis 2013:27). S obzirom na to propituje se osobna motivacija za sudjelovanjem u kolektivu, osobni fokus djelovanja unutar grupe te na koji način je to utjecalo na njihove osobne perspektive i stavove o društvu. Kroz perspektivu sudionica i sudionika sagledava percepcija o učinku kolektiva na lokalno okruženje, doživljaj samog sudjelovanja i organizacije akcije, tijek akcije i razumijevanje o vlastitom mjestu unutar kolektiva te odnosu individualnog i kolektivnog. Također, pitanja u intervjuima su usmjerena

na prikupljanje određenih osnovnih podataka o cijelom kolektivu te se fokus stavlja na usmjerenost kolektiva na određena društvena pitanja, ustroj kolektiva, izgled i funkciju sastanaka, način donošenja odluka i percepciju kolektiva u javnosti. Isto tako, postavljaju se pitanja na koji način kolektiv podržava druge ideje i kolektive, kako sudjeluje u prosvjedima, koje su točke prijepora unutar kolektiva i kako se one rješavaju te na koji način se kolektiv postavlja prema marginaliziranim društvenim skupinama. Pitanja su posebno bila prilagođena za one koji su kraće razdoblje sudjelovali u akcijama i one koji su duže razdoblje aktivni, pa je tako dobivena i određena perspektiva unutar koje se kroz vremenski raspon od desetak godina može pratiti rad i djelovanje zagrebačkog kolektiva „Hrana, a ne oružje“. U istu svrhu će poslužiti i podaci prikupljeni putem četiri polustrukturirana intervjua iz 2016. godine koji su za potrebe seminarskog rada provedeni u sklopu kolegija Etnološke i kulturnoantropološke studije predstavljanja na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju. Većina kazivača i kazivačica nije imala problem s prikazivanjem punog imena i prezimena, ali s obzirom na to da su neki izrazili želju ostati anonimni, za lakši prikaz podataka koristila sam prvo slovo imena ili prezimena.

Drugi način prikupljanja etnografske građe je metoda promatranja sa sudjelovanjem koja je korištena tokom organizacije akcija, sastanaka, provođenja akcija, točnije tokom prikupljanja, kuhanja i dijeljenja hrane. U ovom slučaju promatranje sa sudjelovanjem nije postignuto na način da se uključenost ostvaruje sa svrhom istraživanja, nego je aktivno sudioništvo u kolektivu prethodilo samom radu. Dakle, radi se o *insajderskoj* poziciji iz koje se, s jedne strane, progovara i daje specifičan uvid u određene podatke i perspektivu na način da se dobiva intimnija slika kolektiva i uopće bolji pristup grupi iznutra, dok s druge strane postoji potrebno odmicanje od vlastite pozicije kako bi se moglo dati i kritički pogled i objektivniju analizu i interpretaciju samih podataka. Ovakva dvostruka pozicija je riješena na način da je dio rada u analizi i prikazu rezultata raspisan autoetnografski, odnosno iz vlastite perspektive što daje specifičan i bliski pogled na kolektiv. Kako se u ovom slučaju upravo radi o društvenoj akciji i konstrukciji odnosa unutar specifične grupe, participativna opservacija kao *istraživački stil* (Bergold i Thomas 2012:2–4) prigodna je metoda jer se upravo kroz praksu na koju je stavljen naglasak u kolektivu, konstruira uvjerljiv prikaz dinamike. S *insajderskom* perspektivom izbjegnuta je problematika participativnog promatranja koja se često manifestira kroz izbjegavanje dijeljenja, stavova, mišljenja i iskustava od strane sudionika i sudionica (Bergold i Thomas 2012:12). S obzirom na prethodno postignuto povjerenje unutar kolektiva,

sudionici/ice su rado pristali/e na razgovor i otvoreno razgovarali/e o temama unutar istraživanja.

Autoetnografski pristup kojim je rad prožet nudi osobnu perspektivu i iznova naglašava važnost „etnografije bliskoga“ odnosno bavljenja temama iz „vlastitog dvorišta“. Uz pomoć refleksivnosti osnažuje se vlastiti rad te pozicioniranje osobnog subjekta u istraživačkom procesu. Uopće refleksivnost u smislu shvaćanja vlastite pozadine i društvene pozicije uvjetovala je odabir teme i način na koji će tema biti obrađena. Autoetnografsko pisanje označava i razumijevanje utjelovljenog znanja, vještina, kritike i proučavanja kulture (Holman Jones, Adams i Ellis 2013:19). Specifičan način na koji kolektiv djeluje u zajednici je upravo stvaranje jednog bliskog odnosa s ljudima iz lokalne sredine, pa tako primjerice tijekom prikupljanja povrća na tržnicama prodavači i prodavačice povrća su već navikli na aktiviste i aktivistkinje iz kolektiva, te razvili određen način komunikacije i međusobnog simpatiziranja što se najbolje može istaknuti kroz osobno iskustvo i doživljaj tijekom tih situacija. Također, osobno iskustvo najbolje može predočiti osjećaje koji se stvaraju tokom ove direktne akcije jer postoji jaka želja da se to i dalje događa, a isto tako *insajderska* pozicija omogućava puno lakši pristup osobnom razumijevanju i doživljajima drugih sudionika/ica u kolektivu. Svrhe autoetnografije su dakle otvaranje novih perspektiva i refleksija kroz *insajdersko* znanje, upotreba osobnih mišljenja i osjećaja s ciljem ostvarivanja društvenog učinka, oblikovanje rada na način da bude pristupačan, isticanje vlastitog glasa koji može biti subverzivan te narušavanje normi (Holman Jones, Adams i Ellis 2013:32). „Kada autoetnografi rade s *insajderskim* znanjem, oni koriste osobno iskustvo pri čemu stvaraju različite i detaljne guste opise kulturalnih iskustava kako bi olakšali razumijevanje tih iskustava“ (Geertz 1973 prema Holman Jones, Adams i Ellis 2013:33).

4. TEORIJSKI OKVIR: ANARHISTIČKA IDEJA I PRAKSA KAO TEMELJ POKRETA „HRANA, A NE ORUŽJE“

Anarhistička ideja je u literarnom opusu kroz povijest češće bila samo ideja anarhizma. Njegova privlačnost, ali i opasnost od umanjivanja njegova značaja i mogućnosti opstanka anarhije na svakodnevnoj razini leži u pretpostavci i interpretaciji anarhističkog društva kao utopije. Ako anarhističko društvo pretpostavimo kao utopijsko stanje, onda se možemo naspram njega odnositi na dva načina: prvi se tiče više teoretskog i idejnog dijela, a to je da je

utopija sama po sebi neostvariva. Dakle, anarhizam kao utopija je nedostižan i kao takav će uvijek ostati u domeni ideala prema kojem se krećemo. Taj cijeli koncept sam u sebi sadržava različita razmatranja i viziju takvog društvenog uređenja. S druge strane, tu je manifestacija anarhizma u svojim vlastitim praktičnim utjelovljenjima, jer iza uzroka uvijek postoji posljedica, a iza teorije, mora stajati nekakva praksa ili barem pokušaj ostvarenja ideje utopije. Autori poput Godwina, Proudhona i Bakunjinina anarhizam su teoretizirali u ključu revolucionarnog stanja i rušenja postojećeg sistema kako bi se anarhističko društvo moglo konačno ostvariti¹. Ono što možemo iščitati iz takvih ideja je filozofsko propitivanje slobode i revolucije koje u današnjem kontekstu ne nudi mnogo odgovora jer se i dalje ne zna što nakon revolucije i kako u postojećem trenutku naučiti prakticirati anarhizam kako bi se onda kada se konačno i dogodi društvena promjena krenulo s realizacijom teoretski domišljenog anarhističkog društva. Zato je važno staviti fokus na anarhističke prakse i pokušati stvoriti nužnu suradnju aktivizma i teorije jer „možda teoriju i praksu valja gledati kao cjelinu koja se nadopunjuje, a možda ideja cjeline postaje zbiljski mogućom tek ako ne očekujemo nužno srastanje jedne s drugom“ (Čakardić 2010:3). Tek u praksi se susrećemo sa svim problemima i nedostacima teorije, a anarhizam nije cijepljen protiv toga jer nailazimo na poteškoće u realizaciji među ostalim teorijskim konceptima ili idejama. Ovaj rad bavi se upravo time, dakle, locira i punktira upravo onu praksu temeljenu na anarhističkoj ideji i na lokalnoj razini prakticira ideju globalnih, čak utopijskih razmjera, odnosno ocrtava ostvarivo ili ostvareno u zamišljenom.

„Hrana, a ne oružje“ ili, izvorno, „Food Not Bombs“ pokret je koji je nastao u svibnju 1980. godine u Cambridgeu, Massachusetts kao odgovor na tadašnji nuklearni pokret, a nedugo nakon toga osnovana je i grupa u San Franciscu. Prva akcija tadašnjeg kolektiva je „izvedena iste godine za vrijeme sastanka dioničara/ki First National Bank iz Bostona koja je financirala „čišćenje“ bostonskih geta, gradnju nuklearne elektrane Seabrook i vojnu industriju“ (Šimleša 2000:122). Kontekst nastanka „Food Not Bombs“ pokreta bila je snažna želja za pokazivanjem nedostataka sistema i promjenom društva koja je u SAD-u tada potakla mnoge na bijes i nezadovoljstvo. Tadašnje rastuće siromaštvo, problem beskućništva, poskupljenje hrane i njezina nedostupnost, izgradnja nuklearnih elektrana i trošenje ogromnih količina novca na naoružanje potaklo je aktiviste i aktivistkinje na solidarnost s marginaliziranim skupinama,

¹ U ovom uvodnom dijelu ocrtavanja teorije anarhizma neću se toliko baviti detaljnim proučavanjem svih pravaca unutar anarhizma. Važno je napomenuti da su brojni atori i autorice pisali o različitim tumačenjima anarhizma koja su i danas iznimno široka i fleksibilna, te podliježu različitim interpretacijama. U radu sam tek oslikala i istaknula nekoliko mišljenja, te autora i autorica koji su mi važni za temu kojom bavim u ovom radu.

okupljanje na demonstracijama protiv rata, nasilja i sistema koji nema odgovor na rastuću krizu. Food Not Bombs je pokret koji je nastao odozdo i kao takav bio je i ostao iznimno uspješan u regrutiranju konstantne nove snage koja je reproducirala njegove ideje i prakse, posebice zbog „decentralizirane, nehijerarhijske strukture i uporabe konsenzusa za direktnu demokraciju“ (McHenry 2012:15). Sami principi pokreta temelje se na političkoj filozofiji koja se isprofilirala kroz godine, a službeno je usvojena 1992. godine u San Franciscu na međunarodnom skupu Food Not Bombs pokreta (Ibid.:21). Jedan od osnovnih principa je nenasilje, jer se pokret upravo bori protiv sistemskog nasilja države i teži tome da stvori društvo zasnovano na životu, a ne na smrti. Nenasilna direktna akcija je jedan od načina ne samo postizanja cilja društvene promjene, nego i način učenja nenasilnom djelovanju i odnošenju spram sebe, drugih živih bića i prirode. Anarhizam u teoriji pretpostavlja da svaka vlast počiva na uporabi nasilja i da se nasiljem ta vlast reproducira, odnosno da je u njezinu interesu da takva sila postane normalno stanje u društvu. Normalizacija sile i implementacija u različitim svakodnevnim praksama i životima pojedinaca i pojedinki zapravo je mehanizam konvencionalnih oblika vladanja u suvremenim državama. Oblici nasilja unutar države su različiti, a autoritet i moć se akumuliraju uz pomoć prijetnje i upotrebe nasilja (Ibid.:19); ekonomska eksploatacija koja stvara strah od beskućništva i siromaštva, prijetnja kriminala, nasilja u obitelji, policijska represija, rat, globalno zagađenje itd. su oblici nasilja koji pridonose samo onima koji dominiraju nad većinom (Ibid.). Ono što bi anarhistima koji se protive vlasti i autoritetu trebalo biti imanentno je prestanak uporabe nasilja u ostvarenju vlastitih ciljeva. Ova podjela unutar anarhizma koja se, s jedne strane, temelji na ideji da je nasilje prema represivnom sistemu i onima koji ga reproduciraju nužno, a s druge strane podržava ideju da nasilje treba biti ukinuto i da će „ratovi stati kada se ljudi odbiju boriti“ (Sampson 1970:7 prema Šimleša 2000:16) nije do sada nadiđena a razlike u stavovima ovih dvoju grupa anarhista nisu pomirene. Stav pokreta i kolektiva „Food Not Bombs“ diljem svijeta se upravo temelji na pacifističkom pogledu na ostvarenje društvene promjene. To možemo vidjeti i kroz jedan od principa pokreta da je hrana koja se dijeli uvijek veganska ili vegetarijanska i da se dijeli svima bez ikakvih restrikcija. U ovom principu ne samo da leži bojkot velikih industrija i korporacija koji svoj profit temelje na nasilju prema životinjama, nego potiče ljude da svjesno nauče alternativne načine prehrane i uzgoja hrane. „Food Not Bombs“ svojim djelovanjem ne želi pružiti jednokratnu pomoć, nego pokazati kako se svakodnevno može samoorganizirati i usvojiti vještine koje će biti potrebne za daljnje širenje solidarnosti među različitim skupinama ljudi i naučiti ih kako bez autoriteta i vlasti stvoriti bolje društvo na mikro razini. Isto tako, potičući veganstvo i vegetarijanstvo, potiče se lokalna proizvodnja domaće i organske hrane i

osnažuje se baza za djelovanje u lokalnom kontekstu, te uopće promišljanje konzumerizma i vlastitog načina života. Anarhistkinja Voltairine de Cleyre koja je pisala o anarhizmu i djelovala krajem 19. i početkom 20. stoljeća istaknula je važnost povezivanja ekonomije i anarhizma. Definirajući anarhizam kao slobodu od prisile, naglasila je kako anarhisti moraju usvojiti neki od ekonomskih modela, odnosno neku od pripadajućih ekonomija drugih društvenih uređenja poput komunizma, socijalizma itd². Ovo zapažanje je utoliko zanimljivo jer i danas anarhisti i anarhistkinje pokušavaju osmisliti i koriste različite alternativne ekonomije poput solidarne razmjene dobara i usluga i različitih platformi koje koriste novoosmišljene i međusobno, najčešće lokalno, dogovorene valute. „Hrana, a ne oružje“ također njeguje lokalnu razmjenu i solidarnu razmjenu dobara, znanja i iskustava stvarajući na taj način samoorganiziranu i samoodrživu platformu. Voltairine de Cleyre se također zanimljivo osvrnula na pojam direktne akcije koji mi je od velike koristi u ovom radu, s obzirom na to da „Hrana, a ne oružje“ primarno koristi direktnu akciju kao osnovu svog djelovanja. De Cleyre u svom tekstu iz 1912. navodi:

„Svaka osoba koja je ikad imala plan nešto poduzeti, bilo što, pa je to i poduzela, ili osoba koja je iznijela svoj plan drugima, i pridobila ih za suradnju, a da se nije obratila izvanjskim vlastima s molbom da to učine umjesto njih, zapravo je provela čin direktne akcije. Svi kooperativni eksperimenti u biti su direktna akcija. Svaka je osoba koja je ikad u svojem životu morala izgledati kakvu nesuglasicu, i izravno se obratila drugim involviranim osobama da je izgode, bilo miroljubivim planom ili na neki sličan način, zapravo izvela čin direktne akcije.“³

De Cleyre kao primjere direktne akcije navodi štrajkove i bojkote te kritizira novinare koji su „onečistili“ taj pojam pripisujući mu svojstva nasilja i napada na ljude i vlasništvo i zapravo tumači kako upravo oni koji kao svoju metodu koriste direktnu akciju su pravi pristalice nenasilne društvene promjene s tim da to naravno ne umanjuje njihov otpor. Nadalje tvrdi: „Direktna akcija uvijek je bukač, začetnik, uz njezinu pomoć velik broj ravnodušnih postaje svjestan da opresija postaje nepodnošljiva“. Upravo na tom principu se temelji politika „Hrana, a ne oružje“ pokreta gdje zapravo putem direktne akcije u javnom prostoru se vrši određena edukacija koja je mogući začetnik pobune.

Drugi princip u filozofiji i teoriji pokreta „Food Not Bombs“, odnosno princip po kojem se vode kolektivi diljem svijeta je vezan uz strukturu i organizaciju rada i funkcioniranja

² Izvor: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/sara-baase-anarhistkinja-bez-pridjeva-voltairine-de-cleyre>

³ Izvor: <https://elektronick knjige.com/knjiga/de-cleyre-voltairine/direktna-akcija/direktna-akcija/>

kolektiva, odnosno provođenja direktnih akcija vezanih uz sakupljanje i distribuciju besplatne hrane. „Food Not Bombs“ se temelji na anarhističkom tipu organizacije, što nekome tko smatra anarhiju ništa drugo nego neredom, može zvučati nespojivo, ali anarhizam nikako nije suprotan organizaciji. U stvari se radi o drugačijem načinu organiziranja koji se temelji na odbacivanju autoriteta i autoritativnih institucija koje su organizirane u piramidalnom, odnosno hijerarhijskom obliku. „Food Not Bombs“ kolektivi su ustrojeni u obliku mreže, odbacuju hijerarhijsku strukturu djelovanja i upravljanja organizacijama i „svatko prema svojim afinitetima preuzima odgovornost za određeni zadatak“ (Šimleša 2000:10). „Svaka lokalna grupa je neovisna i autonomna, nema vođe i koristi konsenzus za donošenje odluka“ (McHenry 2014:21). Samoorganizacija je jedna od ključnih načina funkcioniranja kolektiva temeljenih na anarhističkim idejama jer se kroz takvu organizaciju ukazuje kako je moguće djelovati autonomno, bez vođa i gospodara. Samoorganiziranjem se ne želi samo potvrditi struktura drugačija od one piramidalnog, odnosno autoritativnog oblika, nego želi stvoriti platformu unutar koje svi koji sudjeluju steknu praktično iskustvo i znanje kako napraviti nešto društveno korisno u lokalnoj zajednici i kako međusobno surađivati. S obzirom na to da se ističe kako „Food Not Bombs“ pokret nije baziran na humanitarnosti nego na solidarnosti, samoorganizacija unutar kolektiva ili šire zajednice za razliku od jednokratne pomoći primjerice marginaliziranim skupinama poput beskućnika, pruža bazu za njihovo uključivanje u akcije i učenje o tome kako se sam/a boriti i pronaći svoje mjesto u zajednici. Sudionici i sudionice „Food Not Bombs“ kolektiva djeluju u solidarnosti s mnogim članovima zajednice i ohrabruju svakoga da sudjeluje u svim aspektima lokalnog djelovanja, uključujući i pomoć s donošenjem odluka (McHenry 2014:20). Neke od klasičnih ideja tradicionalnog anarhizma bave se promišljanjem individualizma i kolektivizma unutar teorije, što je danas jedno od ključnih pitanja anarhizma. Autori prve polovice 19. stoljeća poput Maxa Stirnera i Mihaila Bakunjinu naglasak stavljaju upravo na pojedinca tvrdeći da sloboda mora dolaziti od afirmacije pojedinca i da je društvo u njegovoj službi. Kada se postavlja pitanje individualizma i kolektivizma u anarhističkom društvu, zapravo se postavlja pitanje o mogućnosti slobode i na koji način bi se došlo do slobodnog društva prema kojem se teži. Stirner, za razliku od Bakunjinu, radikalnije razmatra individualnost u kojoj pronalazi izvor slobode pojedinca koji se mora samoostvariti i ostvariti svoju vlastitost (Stirner 2003:57). Ovakvo individualno slobodarstvo naravno treba razmatrati u kontekstu vremena u kojem nastaje kada je pitanje slobode bilo često vezano upravo uz slavljenje slobode pojedinca koji prvenstveno treba uživati u čemu god želi i zauzeti se sam za vlastitu slobodnu volju i izbor, ali neki od suvremenih anarhista poput Murraya Bookchina (1995) oštro su kritizirali takvu ideologiju. Bookchin se u

svom eseju „Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm“⁴ osvrće na Stirnerovo nasljeđe i kritizira ga zbog utjecaja na razvoj neoliberalne ideologije u kojoj se negira pitanje kolektiviteta, ekonomije i klasnog društva. Također, ono što Bookchin zamjera Stirneru i drugim autorima koji su se vodili ideološkim individualizmom je njegovanje libertarijanske misli i slobode u ključu slavljenja osobnih sloboda poput seksualnih užitaka, različitih slavlja, dekadencije i obožavanja prirode na način da se ignoriraju stvarni društveni problemi i moguća rješenja što je utjecalo i na suvremene autore koji pretjerano romantiziraju pobunu i nasilje. Danas, ako razmotrimo anarhističku praksu, odnosno neke oblike direktnih akcija kao što je „Food Not Bombs“, možemo uvidjeti da su sloboda pojedinca i sloboda, u ovom slučaju, kolektiva, odnosno zajednice, uvijek međusobno ovisna stvar. Filozofija takvih anarhističkih kolektiva uvijek kreće s pretpostavkom da društvena promjena neće doći od jednog čovjeka, nego da smo jači tek kada se zajednički udružimo i uspijemo postići konsenzus, odnosno sloboda individualnog ogleđa se u slobodi kolektivnog djelovanja u realnom vremenu s osvrtnom na aktualne probleme. Isto tako, da bi se ostvarila željena društvena promjena ili da bi se barem radilo na tome, potrebna je odgovornost svih članova kolektiva koja onda stvara međusobno povjerenje. U svakom trenutku je važno moći se osloniti na ostale aktiviste/kinje kako bi cijeli kolektiv funkcionirao. S druge strane, svatko tko sudjeluje u radu kolektiva ostvaruje samog/samu sebe. Kolektiv pruža praktična znanja o samoorganizaciji, umrežavanju, kuhanju veganskih obroka, dijeljenju hrane, uzgoju hrane itd. „Anarhizam je pozitivno obilježen snažnim povjerenjem u dobrotu, brižnost i socijalnu osjetljivost pojedinca te istovremeno snažnim individualizmom i kolektivizmom koji se [...] bez obzira na logičku oprečnost u anarhizmu ipak međusobno ne isključuju“ (Kirinić 2003:11). I sam Stirner je, unatoč težnji ka individualnom anarhizmu uvidio potrebu za ljudskim udruživanjem sa sebi sličnima. Anarhistička teorija polazi od toga i pretpostavlja da su svi ljudi zapravo dobri, ali su iskvareni nametnutim autoritetom i okvirom države (Ibid.:10 – 13). Stirner kaže: „Država i ja smo neprijatelji. Svaka država je tiranija, bila to tiranija jedne osobe ili više njih. Država ima samo jedan cilj – ograničiti, vezati, podrediti pojedinca i podčiniti ga općoj stvari“ (Ibid. prema Stirner). Ovakvo mišljenje duboko je utkano i u samu filozofiju „Food Not Bombs“ pokreta i ne samo kao cilj, nego i kao i uzrok njihove pobune. Tokom osnivanja prvog kolektiva ozbiljni problemi siromaštva i velikih razlika u bogatstvu i distribuciji resursa bili su adresirani na države kao sisteme koji potiču takvu globalnu ekonomiju koja posebice šteti

⁴ Dostupno na: <https://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-social-anarchism-or-lifestyle-anarchism-an-unbridgeable-chasm> (8. 1. 2020.)

najranjivijim i marginaliziranim skupinama. Neki od novijih teorijskih doprinosa anarhizmu nisu daleko od ovakve misli, pa tako Noam Chomsky navodi da je anarhističko organiziranje ovakvog tipa alternativa centraliziranoj moći i institucijama koje se temelje na bilo kojem obliku prisile (Chomsky 1990:685 prema Šimleša 2000:82). Smatra da „prava ljudska sloboda uključuje slobodu od ideološke kontrole i jednakost uvjeta u onoj mjeri u kojoj svaki pojedinac može da razvija vlastite sposobnosti u najvećoj mjeri, tako da bi ispunio unutarnje potrebe koje svaka individua posjeduje“ (Ibid.).

Još jedan princip koji stoji u teoriji „Food Not Bombs“ pokreta je da je svaki „Food Not Bombs“ kolektiv posvećen provođenju nenasilnih direktnih akcija i društvenoj promjeni (Ibid.:21). Food Not Bombs direktnu akciju koja se sastoji od dijeljenja hrane izravno na ulici, dovodeći u interakciju i različite skupine ljudi iz različitih socijalnih pozadina, ali i dovodi u interakciju ideje, ljude i javni prostor koji često predstavlja prostor vlasti i moći, te se na taj način izražava građanski neposluh (usp. Heynen 2010:1235). Direktna akcija je, dakle, za Food Not Bombs politička strategija koja se kritički osvrće na društvena pitanja u danom trenutku i danom prostoru, konkretno dijeleći hranu u javnom prostoru, upozoravajući na društvene nejednakosti i informirajući ljude o alternativnim načinima organizacije društva pri čemu se teži postići pozitivnu društvenu promjenu. Ovaj set temeljnih vrijednosti usko je vezan uz anarhističke ideje viđenja društvenih promjena i posvuda na svijetu različiti „Food Not Bombs“ kolektivi usvajaju ovakav način funkcioniranja u svoju političku filozofiju. Ono što je zanimljivo je kako ti različiti kolektivi sa sličnom idejom o društvenoj promjeni lokaliziraju svoje djelovanje i prilagođavaju ga svom neposrednom okruženju. Ne postoje striktna pravila kojih se treba držati jer bi to, po mišljenju anarhista/kinja, vodilo mogućem autoritarnom usustavljanju djelovanja kolektiva. Svaki pojedinac/pojedinka ima slobodu odlučivanja i djelovanja po vlastitim interesima dok god nenasilno surađuje s drugima u svojoj okolini.

Povijest i osnivanje „Food Not Bombs“ pokreta od 1980.-ih nadalje usko je vezano uz povijest drugih pokreta uslijed kojih su diljem SAD-a tada organizirani razni prosvjedi. Fokus pokreta ispočetka je bio ponajviše okrenut borbi protiv nuklearnih elektrana i borbi protiv ratova i rastućeg nasilja, te vlade koja je trošila enormne količine novca na oružanje i bila upletena u trgovanje oružjem, dok su mnogi gladovali i ostali bez krova nad glavom. Prvi kolektiv je zapravo nastao iz podrške aktivistu koji je bio uhićen tokom protesta protiv nuklearne elektrane u Seabrooku. Da bi prikupili novac za njegovo oslobađanje, njegovi prijatelji/ce su postavili/e štand ispred fakulteta te prodavali literaturu, kolače i razna peciva.

Vidjeli su aktivistički potencijal u toj akciji i odlučili dijeliti hranu⁵. Od samih početaka djelovanja i organizacije akcija dijeljenja hrane, „Food Not Bombs“ se suočavao s brojnim uhićenjima aktivista/kinja jer su bili viđeni kao ozbiljna prijetnja državi. Naočigled bezazleni čin davanja besplatne hrane potrebitima, zapravo je iza sebe krio čitav niz aktivističkih praksi. Osim podrški koje su pružali na protestima u sklopu anti nuklearnog i anti globalizacijskog pokreta, dijelili su aktivističku literaturu koja je igrala važnu ulogu u osvješćivanju ljudi na ulicama. Isto tako, literatura koja je često bila bitan dio direktnih akcija organiziranih od strane Food Not Bombs kolektiva, nudila je teoretsko znanje o pokretu, ali i obavezan praktični dio, odnosno „cookbook“. „Cookbooks“ nisu uključivale samo recepte s veganskim jelima, nego i detaljna uputstva kako organizirati kolektiv i kako biti dio pokreta. Keith McHenry, jedan od začetnika samog pokreta, u svojoj knjizi *Hungry for peace* iz 2012. koja je nadopunjeno izdanje knjizi *Food Not Bombs: How to Feed the Hungry and Build Community* iz 1992. godine, osim povijesnog pregleda, daje savjete i primjere organizacije, od prikupljanja hrane i logistike kolektiva do distribucije hrane i načina borbe s vlastima i policijom⁶. S obzirom na to nije nimalo čudno da je aktivistima represivni aparat često zapljenjivao literaturu koju su dijelili na štandovima s hranom. Šef policije u San Franciscu Dennis Martel, slijedom tadašnjih inicijativa kolektiva i rastućeg Food Not Bombs pokreta, izjavio je: „Oni ne žele hraniti gladne, oni samo žele iskazati svoj anarhistički stav i mi to nećemo dozvoliti“ (McHenry 2012:19). McHenry navodi kako su 1988. godine korporativne i državne vlasti u SAD-u počele strahovati od ideje i snage Food Not Bombs pokreta pa su različitim represivnim strategijama pokušali ugušiti pokret te su često vršili fizičko nasilje nad onima uključenima u pokret (Ibid.). Aktivisti/kinje kolektiva u San Franciscu se nisu pokoravale vlastima ni u slučaju pitanja o dodjeljivanju gradskog prostora kolektivu, tako su radije kuhali po stanovima ili raznim javnim stambenim projektima⁷. Isto tako, jedni od načina izgradnje platforme za otpor i održive zajednice bile su organizacije različitih radionica vrtlarenja, recikliranja i kompostiranja sa snažnim ciljem osnaživanja pojedinaca kako bi mogli pozitivno djelovati u zajednici. Aktivisti/kinje su pokret uspjeli učiniti izrazito uspješnim projektom. Način njihovog širenja propagande uvijek je dolazio odozdo i bio subverzivan jer su koristili takve načine prenošenja informacija. S obzirom na to

⁵ Izvor: https://www.foodnotbombs.net/z_30th_anniversary_1.html

⁶ Takav oblik literature na Food Not Bombs štandovima održao se kroz cijeli rast pokreta sve do danas. To je jedna od univerzalnosti globalnog pokreta, dakle, koliko god ciljevi i djelovanje bili usklađeni s lokalnim kontekstom, teorija, filozofija i načini organizacije bit će univerzalni.

⁷ Public housing projects ili javni stambeni projekti odnose se na rješenje pitanja stanovanja s prostorima kojima upravlja centralna i lokalna vlada i administracija, te na temelju određenih beneficija prema građanima dodjeljuju stanove s prihvatljivijom cijenom za njihov društveno ekonomski status.

da su doživljavali masovne medije kao izrazito agresivne u oblikovanju javnog mišljenja, posebice u svrhu korporacija i dominantnih nasilnih politika (Chomsky 1996 prema Šimleša 2000:82) aktivisti Food Not Bombs pokreta pokrenuli su vlastitu niskofrekventnu piratsku radio postaju kako bi mogli obavještavati o svom djelovanju i aktualnim problemima o kojima se u drugim medijskim servisima rijetko govorilo. Food Not Bombs je organizirao inicijativu „Homes Not Jails“ u sklopu kojih su započete brojne akcije okupiranja napuštenih prostora s ciljem revitalizacije istih kako bi mnogi bez krova nad glavom imali prostor za stanovanje. Pokrenuli su i inicijativu „Food Not Lawns“ čiji je cilj bio pokretanje komunalnih vrtova na užtrb ekspanzije javnih parkova, te „Really Really Free Markets“ u lokalnim parkovima u kojima se dijelila i razmjenjivala besplatna odjeća. Marširali su za nuklearno razoružavanje, prava beskućnika, protestirali protiv Reaganove politike, dijelili hranu i aktivističku literaturu ispred banki, organizirali demonstracije protiv policijskog nasilja, kuhali i dijelili hranu u područjima nakon prirodnih katastrofa i organizirali iznimno uspješne turneje diljem svijeta u sklopu kojih su širili ideju, filozofiju te praksu Food Not Bombs pokreta, kao i ohrabivali ljude da započnu jedno poglavlje tog pokreta u svom lokalnom okruženju (McHenry 2012:17, 59). To je, uz organizaciju prvog Food Not Bombs okupljanja 1992. u San Franciscu, gdje se okupilo oko 70 ljudi iz SAD-a i Kanade, bio jedan od razloga globalnog širenja pokreta i približavanja takvog principa organizacije i direktne akcije ljudima željnih promjene diljem svijeta. Dvije godine nakon prvog okupljanja, organizirao se drugi internacionalni skup tokom kojeg je policija zaplijenila piratski radio prijemnik i pritvorila brojne aktiviste/kinje, što je proširilo podršku pokreta.

Širenje pokreta na globalnoj razini krenulo je iz Španjolske gdje je prevedena prva Food Not Bombs knjiga i organizirana turneja predavanja i predstavljanja knjige u kolaboraciji s aktivistima iz SAD-a. „The UnFree Trade Tour“ se nakon turneje po Europi i upoznavanja sa situacijom oko Europske unije i Svjetske trgovinske organizacije proširila na Sjevernu Ameriku u kojoj su sudjelovali i španjolski aktivisti/kinje, te je cilj bio prikupiti što više zainteresiranih za ometanje i sabotazu summita Svjetske trgovinske organizacije 1999. godine u Seattleu. Istovremeno se gradio pokret diljem svijeta, osim u Europi, u Aziji, Australiji, Africi i Latinskoj Americi. U mnogim zemljama počeli su se dijeliti besplatni obroci ispred američkih ambasada kako bi se pokazalo nezadovoljstvo i kritičko mišljenje o invaziji na Irak 2003. godine. Ono što je doista bilo zanimljivo kod Food Not Bombs pokreta je upravo ta njegova globalnost, odnosno transnacionalnost – različiti protesti i pokreti događali su se diljem svijeta, a Food Not Bombs je, neovisno o mjestu i državi u kojem se organizirao često imao reakciju

na zbivanja diljem svijeta. Primjerice, podrška je na proteste stizala iz raznih krajeva kada su dijelili obroke za prosvjednike tokom okupacija uključujući Casey kamp ispred ranča Georgea Busha u Texasu, na stodnevnoj okupaciji u Kijevu tokom Narančaste revolucije, na dvomjesečnom mirovnom kampu u Palestini i na šestodnevnoj okupaciji farmera na trgu Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Različiti kolektivi diljem Mexica su otišli u Guadalajaru dijeliti veganske obroke na antiglobalizacijskom protestu na samitu Latinske Amerike, Kariba i Europske unije 2004. godine. Na tom protestu uhićeno je devet Food Not Bombs aktivista i pušteni su tek nakon pola godine uz pritiske Amnesty International-a i ostalih organizacija za borbu za ljudska prava. U Rusiji se pokret počeo širiti nakon ubojstva aktivista Timura Kacharave kojeg su neonacisti izboli nožem dok je dijelio besplatne obroke. U Slovačkoj su aktivisti/kinje pokreta spašavali životinje iz skloništa u 24 grada, a prvo međunarodno Food Not Bombs okupljanje van SAD-a održano je u Transkarpatiji, u Ukrajini na No Border kampu 2007. godine⁸. Gdje god se pokret širio, a doista je od 2000-tih godina nadalje poprimio globalne dimenzije, sve češći su bili brutalni napadi i uhićenja aktivista/kinja. Po cijelom svijetu zbog svojih antiglobalizacijskih, antimilitarističkih i anarhističkih uvjerenja i aktivističkih praksi, Food Not Bombs aktivisti/kinje su od strane vlasti i velikih korporacija viđeni kao stvarna prijetnja koju se policijskom brutalnošću i pravnim nasiljem treba zaustaviti.

U Hrvatskoj se pokret Food Not Bombs, odnosno „Hrana, a ne oružje“ krenuo širiti od kraja devedesetih zbog izrazito opresivne klime u vrijeme predsjedništva Franje Tuđmana. Pokret se na ovim prostorima razvio također u sklopu antiratnih kampanja, protesta i inicijativa, o čemu ću detaljnije pisati u narednim poglavljima rada. U razvoju anarhističke misli, nakon osamdesetih godina, postmoderne, velikih kritičkih struja i prosvjeda, došlo je do sve veće različitosti unutar samog pokreta. Anarhizam je kao ideja postao iznimno diverzificiran i lako prilagodljiv različitim kontekstima upravo zbog svoje interpretacije slobode koja se mogla drugačije primjenjivati u različitim praksama, pa su se mnoge skupine mogle identificirati s različitim najčešće lijevim smjerovima anarhističke ideje poput anarhosindikalizma, anarhofeminizma, anarhokomunizma, anarhoprimitivizma, anarhotranshumanizma, queer anarhizma, ekološkog anarhizma itd. Ono što je zanimljivo je da su čak i desne radikalnije opcije preuzele neke od anarhističkih praksi, ali usmjerene na djelovanje u sklopu, primjerice, jedne nacije kao isključive, odnosno superiornije nad drugima. U Italiji je početkom 2000-tih osnovana fašistička organizacija CasaPound koja je započela svoje djelovanje skvotiranjem⁹

⁸ Izvor: https://www.foodnotbombs.net/story_of_food_not_bombs.html - odnosi se na cijeli pasus.

⁹ Skvotiranje je termin koji se koristi za okupaciju napuštenih građevinskih objekata u svrhu stanovanja ili korištenja prostora za različite programe. Prvi skvotovi nastali su iz nužde, odnosno iz egzistencijalne potrebe

zgrade koju su kasnije pretvorili u društveni centar u kojem su oformili istoimenu političku stranku i osmišljavali različite programe. Skvot je prvenstveno bio namijenjen talijanskim obiteljima da žive tamo jer CasaPound snažno potiče ideju tradicionalne obitelji, ima izričitu antiimigracijsku politiku, te se zalaže za bijelu i kršćansku Europu. Dok s jedne strane ističu radikalno desne stavove, s druge strane brišu granicu između lijevog i desnog, te preuzimaju više lijeve prakse, primjerice, distribuiraju recikliranu hranu talijanskim obiteljima slabijeg imovinskog stanja. Dakle, možemo vidjeti kako su neke od praksi koje smatramo imanentno lijevima ili anarhističkima mogu biti adaptirane i u desnu ideologiju. Kod slučaja dijeljenja besplatne hrane, izuzetno je važno naglasiti teorijsku pozadinu koja stoji iza toga, pa je tako Food Not Bombs izričito jasan kod svog djelovanja:

„Nenasilna praksa sadrži poštovanje prema svim kulturnim pozadinama. Naš svijet je multikulturan. Društvene i političke strukture bi trebale biti osjetljive za takvu realnost. Propitivanje rasizma, klasnih razlika, rodni predrasuda, homofobije i drugih opresivnih ponašanja je ključno za stvaranje životno pozitivnog i održivog svijeta. Svi trebaju biti uključeni u multikulturni rad i ovo vrijedi i za članove Food Not Bombs pokreta kao i za one s kojima dolazimo u kontakt, na ulici i putem političkih organizacija s kojima radimo.“ (McHenry 2012:23)

Keith McHenry je ponudio nekoliko modela organizacije lokalnog Food Not Bombs kolektiva na temelju 30 godina postojanja pokreta u različitim gradovima među kojima su modeli primijenjeni u Bostonu, San Franciscu, Portlandu, Richmondu, Reykjaviku, Long Islandu, Besançonu i Nairobiju (McHenry 2012:58–60). Princip organizacije je uglavnom sličan i razlike su najviše u učestalosti akcija dijeljenja hrane. Ono što je svima zajedničko i što ističu kao važno u svom aktivizmu su transparenti sa simbolima Food Not Bombs pokreta (šaka koja drži mrkvu, anarhistički simboli, simbol za mir...), literatura, lokacija koja je dostupna i vidljiva velikom broju ljudi. Akcije mogu biti popraćene dijeljenjem besplatne odjeće, performansima, radionicama, glazbenim i umjetničkim događajima itd. Ono što nudi ovaj rad je poglavlje pokreta „Hrana, a ne oružje“ u Hrvatskoj, odnosno u Zagrebu, te na koji način se aktivisti/kinje na ovim prostorima organiziraju, koji su njihovi ciljevi, koje ideje stoje iza pokreta, te što još može ponuditi jedna takva direktna akcija u lokalnoj sredini.

za mjestom za stanovanjem. 1970-ih u Italiji, Njemačkoj i Engleskoj skvotovi se počinju razvijati i organizirati kroz radikalne političke programe gradeći na taj način platforme solidarnosti s različitim skupinama koje su bile spremne pobuniti se protiv političke represije usmjerene odozgo prema dolje. (Šimleša 2000:56–58)

5. DRUŠTVENO POVIJESNI KONTEKST HRVATSKE

Da bismo uopće mogli shvatiti pojavu i razvoj pokreta „Hrana, a ne oružje“ u Hrvatskoj i načine njegova lokaliziranja, moramo otvoriti poglavlje o kontekstu unutar kojega se pokret pojavljuje. S obzirom na to da je u SAD-u pokret krenuo iz šireg antiratnog i antinuklearnog pokreta, a u njegovoj samoj filozofiji i ponajviše u praktičnim oblicima organiziranja se anarhizam ističe kao ključna teorija, važno je ocrtati povijest razvoja anarhističke ideje na ovim prostorima. Prvo je potrebno osvrnuti se na taj razvoj prije devedesetih, u socijalističkom razdoblju, ali i ranije, a onda i kroz devedesete kada su se pokrenule različite kampanje koje su se suprotstavljale militarizaciji i fašizaciji društva u sklopu čega se i povezala skupina ljudi koja je pokrenula prve besplatne i veganske ručkove. Dakle, prvi kolektiv „Hrana, a ne oružje“ pokrenut je u Zagrebu od skupine ljudi koji su bili okupljeni oko Attacka – autonomne tvornice kulture, odnosno platforme za umjetnička i politička djelovanja koji su objedinjavali antiratni pokret i anarhizam¹⁰. Povijest anarhizma, posebice povijest anarhističke prakse, a ne samo teoretska u vidu objavljenih tekstova i knjiga, je generalno problematična jer je anarhizam sam po sebi subverzivan. Ono što to nosi sa sobom je zapravo pitanje koliko toga je ostalo sačuvano i zapisano, s obzirom na to da su anarhistička misao i djelovanje uvijek bili u suprotnosti s dominantnim strukturama. Na to pitanje dijelom i imamo odgovor, jer doista nedostaje dijelova pisane povijesti o anarhizmu, posebice u kontekstu manje razvijenih društava kao što je to bila Hrvatska. Kako anarhizam ne možemo promatrati odvojeno od društvenih i povijesnih procesa ni u svijetu i u Hrvatskoj i zato uvijek moramo ocrtati kontekst specifičnog društveno povijesnog razdoblja unutar kojeg smještamo specifičnu anarhističku praksu ili teoriju. Ovaj rad se konkretno bavi pokretom „Hrana, a ne oružje“ i stoga neću ulaziti u daleku povijest i detaljno opisivati događaje koji su u Hrvatskoj obilježili prve anarhističke ideje i djelovanja, ali navest ću neke od kratkih crtica i zanimljivosti koje bi mogle pružiti bolji uvid u ono što je prethodilo prvim organizacijama i skupinama krajem devedesetih koje su udarile temelj ovakvim oblicima anarhističke direktne akcije.

Luka Pejić u svojoj knjizi *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj: Fragmenti subverzije* (2016) iz historiografske perspektive razmatra neke od ideja, događaja i osoba koje su u hrvatskoj povijesti imale doticaja s anarhizmom, te isto tako razmatra neke od problema kod lociranja anarhističkog djelovanja odnosno anarhizma na ovim prostorima. Navodi kako

¹⁰ Izvor: *Naša priča: 15 godina ATTACK!-a* (2013), str 14, dostupno na: https://attack.hr/files/attack_po_dvije.pdf

„općim osvrtom na povijesne procese u kontekstu industrijalizacije Europe i razvoja građanskog društva, možemo ustvrditi da je društveno-politička doktrina filozofije anarhizma, u svim svojim teorijskim i praktičnim raznolikostima, većim dijelom oblikovana paralelno s pojavom zapaženih prekretnica ili izrazito važnih historijskih toposa; počevši od Francuske revolucije i spisa Williama Godwina 1848. i Proudhonovog aktivizma, Pariške komune i Bakunjinovog doprinosa, dinamičnog razdoblja Druge Internacionalne i neizostavnog Kropotkinovog djelovanja u tom razdoblju, ili Oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji kada na scenu stupa Nestor Mahno sa svojim militantnim odredima“ (Pejić 2016:13).

Svi navedeni povijesni procesi su isto tako važni i za razvoj anarhističke ideje u Hrvatskoj, posebice zbog razvoja radničke svijesti i pokreta za koje se veže anarhističko djelovanje. Dakle, anarhistička ideja se u Hrvatskoj razvija u kasnom 19. stoljeću unutar socijalističkog radničkog pokreta ponajviše u Rijeci i Osijeku. Djelovanje pojedinaca i kolektiva u Hrvatskoj je često prolazilo tiho i nezapaženo, što je moguće i produkt diskreditacije takvih ideja (Pejić 2016:182). Nakon ujedinjenja Italije u 19. stoljeću istarski i dalmatinski radnici daju podršku socijalističkom radničkom pokretu u Italiji, a kasnije oko 1700 dobrovoljaca odlazi se boriti u Španjolskom građanskom ratu od kojih nekolicina imaju anarhističke nazore (Ibid.:183). Pejić kao jednu od važnih ličnosti vezanu za anarhističku ideju i djelovanje na ovim prostorima ističe Miloša Krpana, sudionika ranog radničkog pokreta u Hrvatskoj. Krpan se pozivao na anarhokomunizam i pokušao je osnovati anarhističku koloniju u okolini Slavanskog Broda početkom 20. stoljeća, te se u svojim tekstovima referirao na anarhiste poput Kropotkina i Reclusa (Ibid.:141). 1924. godine bio je uključen u veliki radnički štrajk u brodskom „Slaveksu“ koji je organizirao Đuro Salaj. Krpan je po okolnim selima prikupljao hranu kako bi organizirao prehranu za štrajkače, te se može reći da je „ova akcija bila preteča „Food Not Bombs“ akcija koje su se u Slavonskom Brodu dešavale 80-ak godina kasnije“ (*Beta Vulgaris* br. 1, 2019.).¹¹

Isti problem s arhivskom građom vezanom uz anarhističke ideje i aktivnosti postoji i kroz period socijalističke Jugoslavije. Koliko god se možda činilo da su alternativna mišljenja

¹¹ Zanimljivo je promotriti dug i često problematičan odnos između anarhizma i radničkih pokreta koji su često svoju ideološku pozadinu vukli iz marksizma, komunizma i socijalizma, te je i danas u Hrvatskoj još aktualna problematika između tih ideologija. S obzirom na različita odstupanja između anarhizma i navedenih ideologija u smislu pregovaračkih sredstava u ostvarivanju novog i boljeg društva, prekidi su bili dosta česti. Dio anarhista se još 1880. izolirao od radničkog pokreta jer su smatrali da kao nosioci revolucije ne bi trebali pregovarati s državnim tijelima koje su smatrali izvorom nasilja i ropstva (Guérin 1980:75–76). Danas je anarhistički pokret dijelom zbog tih podjela izrazito rascjepkan na različita viđenja novog društva i na različite podrške drugim ideološkim pravcima. Čak i unutar kolektiva „Hrana, a ne oružje“ često se dvojilo oko davanja podrške sindikatima i štrajkovima, a mišljenja su tokom godina oscilirala. Danas se u kolektivu podržavaju radnička prava i štrajkovi te se štrajk smatra legitimnim načinom borbe u ostvarivanju boljih radničkih prava.

pronatalazila svoje kanale u tom režimu, ipak su neistomišljenici i protivnici sistema bili nepoželjni u javnom diskursu. Gotovo kao da javnog diskursa nije ni bilo, a ako govorimo o anarhizmu kao o ideji koja se protivi državi i autoritetu, mjesta za takvo djelovanje i pisanje o tome bilo je iznimno malo. Marko Strpić u tekstu „Anarhizam u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća“¹² još jednom naglašava činjenicu da je pisanog materijala o anarhističkom pokretu na ovim prostorima jako malo i kako se ne može govoriti o nekom kontinuitetu pokreta. Tekst Marka Strpića se pomalo naslanja na Pejićevu knjigu u kojoj autor dolazi tek do Španjolskog građanskog rata, dok se Strpić nadovezuje s tim da su anarhisti koji su se vratili iz Španjolskog građanskog rata priključili anarhističkoj partizanskoj jedinici u Rovinju. Ta jedinica je kasnije najviše surađivala s talijanskim anarhistima i u Drugom svjetskom ratu se borila protiv fašističkih snaga. Kasnije je komunistička vlast toj skupini dala priznanje zbog antifašističke borbe, ali se zataškala njihova anarhistička pozadina.

Marko Strpić u gore navedenom tekstu „Anarhizam u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća“ navodi kako je nakon Drugog svjetskog rata politička represija s komunističkog vrha svako političko djelovanje van partije učinila nemogućim.¹³ Događaji 1968. su povećali interes za anarhističke ideje, ali i dalje nije bilo šireg zanimanja za tu opciju, a s druge strane, jačale su težnje za nacionalnim osamostaljenjem i protesti 1971. godine otvaraju jedno sasvim drugo poglavlje. Kroz sedamdesete godine se interes za anarhističke ideje razvija uglavnom u sklopu akademske zajednice, a aktivizam kakav je danas karakterističan za anarhističko djelovanje nije postojao. Dakle, kroz period socijalističke Jugoslavije anarhistička misao se smatrala politički nepodobnom, te je zbog toga na neki način izostavljena iz povijesti i nije bila atraktivna kao okvir djelovanja. U osamdesetima dolazi do osnivanja neformalne i bezimene grupe koja je po prvi puta do tada javno daje podršku disidentima kojima se sudilo, postavljaju pitanja o ekologiji i feminizmu, antimilitarizmu i bore se za održavanje pobačaja legalnim. Grupa uzima naziv T.T.B. (Train Toilet Band) i rade „Prazne demonstracije“, performans ispred zagrebačkog

¹² Tekst dostupan na: <https://elektronickeknjige.com/knjiga/simlesa-drazen/snaga-utopije/anarhizam-u-hrvatskoj-u-drugoj-polovici-20-stoljeca-br-marko-strpic/>

¹³ S obzirom na to da je anarhistički pokret u Hrvatskoj važno promatrati uz radnički pokret, onda se možemo referirati na period Jugoslavije u kojem je službena ideologija bila „radničko samoupravljanje“, dok u suštini radnici nisu imali stvarnu kontrolu nad proizvodnjom i profitom, te je njihov rad i dalje bio eksploatiran od strane birokrata i banaka. Fredy Perlman (1969) u svom tekstu „Rađanje revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji“ ocrtava pokušaje bunta radnika koji su pokretali štrajkove 1968. i 1969. godine, te studenata koji su pružali podršku radničkim protestima, a policijska i medijska represija je sistemski gušila njihovo nezadovoljstvo. Ovo oslikava period u kojem je revolucionarno djelovanje obilježeno kao besmisleno jer je „revolucija“ već postignuta, a radnička prava zagarantirana, te je bilo iznimno kompleksno kritizirati postojeće stanje u društvu zbog čega je iznimno teško pratiti anarhističko djelovanje u tom periodu. Državni režim se kako bi održao kontrolu koristio represijom, izolacijom i razdvajanjem, a često se plijenila literatura, kontrolirali mediji, zatvarali pobunjenici i koristilo se nasilje nad njima (Perlman 1969:68).

HNK u sklopu kojeg kritiziraju sistem koji ne dozvoljava slobodu mišljenja. 1986. godina preuzima ime Svarun, a na početku devedesetih mijenja ime u Autonomija, te je grupa usmjerena na teorijski i diskusijski dio, ali se okuplja i oko raznih akcija u javnom prostoru.

Kroz devedesete godine isprofiliralo se nekoliko skupina i organizacija u periodu koji je bio označen velikim društvenim promjenama na ovim prostorima. Taj period i skupine su ključan dio konteksta tog vremena koji je važan za kasniji nastanak inicijative koja se bavila kuhanjem i dijeljenjem hrane, a kasnije i kolektiva „Hrana, a ne oružje“. Događaji koji su tada uzdrmali hrvatsko društvo i potaknuli mnoge da se okupe oko antiratnih inicijativa ocrtili su početak organiziranih akcija i želja za okupljanjem na javnim prostorima, ali i želja za stvaranjem određenog prostora unutar kojega bi se moglo djelovati. Raspad Jugoslavije, rat i težnje za stvaranjem nacionalnog identiteta, te intenzivno jačanje nacionalizama i netrpeljivosti potakli su stvaranje solidarnih mreža komunikacije i zajedničkog kritičkog djelovanja prema dominantnim strujama. U devedesetima osniva se organizacija Z.A.P.O (Zagrebačka anarho pacifistička organizacija) koja se u trenutku kada se u zraku već osjetilo ratno stanje izrazito protivila takvom razvoju situacije. Organizacija je bila sastavljena većinom od ekipe iz anarho punk krugova, što će kasnije jasno ocrtati i buduće akcije i organizacije u spektru anarhističkih djelatnosti – većinom su takve inicijative bile usko vezane uz ljude koji su djelovali u punku odnosno imali punk bendove, organizirali koncerte, sajam knjiga itd. Na ovim prostorima punk i anarhizam se čine neodvojivi jedno od drugog. Dio ljudi iz organizacije Z.A.P.O. 1992. se priključuje Antiratnoj kampanji Hrvatske i fokus njihovog djelovanja je na širenju informacija o društveno političkom stanju na prostoru bivše Jugoslavije. Osnivaju časopise i newslettere pod nazivom *Comunitas*, *Nećemo i nedamo* (i englesku verziju *Zaginflatch*) kao odgovor na informacijsku blokadu koja je jačala predrasude među susjednim zemljama bivše Jugoslavije. 1993. godine pokrenut je projekt *Preko zidova nacionalizama i rata*, te je objavljen jedan broj istoimenih novina koje su zamišljene da izlaze periodički i koje bi pisali raznorazni slobodari i slobodarke iz regije, ali novine nisu zaživjele. Nakon rata stvara se želja za organiziranjem anarhističkih skupova u regiji u sklopu kojih bi se raspravljalo o poboljšanju komunikacije među aktivistima i aktivistkinjama u susjednim zemljama, ali i kako bi se ustanovilo stanje u susjednim regijama, opseg anarhističkog pokreta i buduća suradnja. Nekoliko sastanaka koji su se odvijali bili su djelomično uspješni, a problemi koji su se iskristalizirali nakon sastanaka bili su nedostatak vizije, slabe organizacijske sposobnosti i iskustvo, ali i pokazalo se kako je suradnja teško ostvariva zbog konteksta koji se promijenio. Naime, s obzirom na bitno različite razvoje situacija u pojedinim zemljama, pa su se sukladno tome promijenili i interesi i potrebe

unutar regije. 1994. godine Z.A.P.O. mijenja ime u Z.A.P. (Zagrebački anarhistički pokret) i ostaje neformalna skupina s velikom dozom improvizacije i spontanosti u organizacijskom smislu, ali i u provođenju različitih akcija i inicijativa. Z.A.P. se održao na životu do 2001. godine i u deset godina postojanja grupe, brojni ljudi su dali svoj doprinos. Pokret je bio organiziran na sličan način kao i kolektiv/pokret „Hrana, a ne oružje“ u Zagrebu koji je izniknuo iz tadašnjih zbivanja i inicijativa ljudi uključenih u tu grupu, te je na isti način i opstao zbog „jezgre“ ljudi koja održava aktivnosti na minimumu ili barem održava ime na životu. Isto tako broj uključenih ljudi je varirao, kao što je to i danas slučaj s HNO kolektivom. Još neke od bitnih skupina/organizacija koje bih izdvojila kao dio anarhističkog pokreta u Hrvatskoj su Anfema (Anarhofeministička akcija) nastala 1999. godine u Zagrebu koja počinje izvaninstitucionalno djelovati i problematizirati pitanje žena u anarhizmu; IPEG (Inicijativa protiv ekonomske globalizacije), inicijativa nastala 2000. godine koja se fokusirala na razjašnjavanje nekih nejasnoća putem medija vezanih za kritiku ekonomske globalizacije, te su se zalagali za dugoročne alternative kao rješenja nekih problema na lokalnoj razini. Inicijativa „Dosta je ratova!“ najveća je inicijativa koja je uključivala raznorazne antimilitarističke akcije povezane s anarhističkim djelovanjem, iako nije bila ograničena samo na anarhističku inicijativu. Akcija nastaje u vrijeme kada SAD najavljuje rat u Iraku, te je glavni fokus inicijative bio organizacija antiratnih demonstracija. S obzirom na širok spektar različitih ideja koje su bile unutar inicijative, došlo je do ideoloških neslaganja, pa se skupina odvojila na „službeni“ i neformalni, anarhistički dio, ali 15. veljače 2003. demonstracija svejedno uspijeva i okuplja se veliki i neočekivani broj ljudi od oko deset tisuća (Strpić, 2004).¹⁴

Marko Strpić u ovom tekstu spominje pojavljivanje kolektiva „Hrana, a ne oružje“ u Zagrebu 2002. godine, te navodi kako je i prije bilo akcija pod tim imenom, ali je tek ranih dvijetisućitih došlo do osnivanja kolektiva koji su dijeljenjem hrane u javnom prostoru (na ulicama i frekventnim lokacijama) i sudjelovanjima u sklopu drugih manifestacija čak potaknuli i druge organizacije poput Z.A.F.-a i R.A.I.-ja (Riječka anarhistička inicijativa). Za pokretanje „Hrana, a ne oružje“ pokreta u Zagrebu, važno je ocrtati razvoj i kontekst nastanka Attacka (Autonomna tvornica kulture), koji se pojavljuje u jeku poslijeratnih godina i vremena „potpuno konstituiranog autoritarnog i nacionalističkog režima Franje Tuđmana i HDZ-a...kad je alternativna i underground kultura bila gotovo potpuno zamrla (Janković i Strpić 2013:15)“. Attack je 1997. osmišljen kao platforma udruga i pojedinaca koji su tvorili otvoreni okvir

¹⁴Referenca (Strpić, 2004) odnosi se na cijeli pasus. Tekst dostupan na: <https://elektronickeknjige.com/knjiga/simlesa-drazen/snaga-utopije/anarhizam-u-hrvatskoj-u-drugoj-polovici-20-stoljeca-br-marko-strpic/>

djelovanja, te psihički, fizički i javni prostor objedinjujući brojne druge politički i aktivistički angažirane grupe u tom periodu (Ibid.). U tom duhu, počele su se organizirati i prve akcije dijeljenja hrane koje su krajem devedesetih bile većinom fokusirane na aktiviste i aktivistkinje uključene u rad Attack-a i bile su samo ogranak onoga čime se Attack bavio i ono što je organizirao, a te akcije bile su „javni primjer otpora dominantnim načinima razmišljanja i djelovanja (Naša priča: 15 godina ATTACK-a! 2015:10)“. Po navodima nekih uključenih u tadašnja zbivanja, ta prva kuhanja i dijeljenja hrane nisu se nazivala niti smatrala dijelom pokreta „Hrana, a ne oružje“, više su te akcije bile dijelom raznovrsnih događanja koja su bila vezana uz djelovanje Attack-a, a ne zasebne akcije u javnom prostoru što je jedna od karakteristika pokreta. Točnije, u ljeto 1998. su se, dok je Attack imao prostor u Ulici kralja Držislava, kuhali ručkovi srijedom i petkom za ekipu okupljenu oko tog prostora, te navodi se kako je to „zapalilo vatru“ jer su se na taj način prikupljali novci i stvarao se sistem samoodrživosti. Isto tako, ljudi koji su se okupljali oko tog kuhanja stvorili su platformu koja im je koristila i u drugim prostorima koji su došli nakon ovog, te su već imali temelje za otvaranje kuhinje u svakom novom prostoru u kojem su bili. Unatoč tome što je prvi transparent „Hrana, a ne oružje“ napravljen krajem 1998. ili početkom 1999., te akcije su se isprva nazivale McVegan ručkovima, što upućuje na aktivističku prirodu akcije koja kritizira konzumerizam i širenje neoliberalnih kapitalističkih kompanija koje uvelike krše radnička prava i ignoriraju ekološke vrijednosti. Vođenje i organiziranje kuhanja je bilo zastupljeno kroz gotovo cijeli period Attacka za različite akcije i događanja poput sajмова, koncerata, te različitih inicijativa koje su prethodile pokretanju kolektiva „Hrana, a ne oružje“¹⁵. Također, 1998. i 1999. je Attack za vrijeme prvih „Karnevala protiv kapitalizma“ organizirao akciju „Ulice ljudima“ koje su bile gotovo identične onima u SAD-u koje su tamo poznate pod nazivom „Reclaim the Streets“. Činjenica da je u američkim akcijama bio uključen i pokret „Food Not Bombs“, ukazuje da se prenošenje ovih američkih ideja u Hrvatsku zapravo može tumačiti kao začetke antiglobalizacijskog pokreta u Hrvatskoj (Šimleša 2006:123). 2000. godine se u odnosu na globalni pokret postavila Inicijativa protiv ekonomske globalizacije (IPEG) koja se referirala na češke aktiviste koji su se protivili tadašnjem sastanku MMF-a i Svjetske banke u Pragu (Ibid.). Organiziran je i prosvjed na Cvjetnom trgu gdje se dijelila besplatna hrana i direktnom

¹⁵ „Chai or Die“ su bile „večeri čaja i politike srijedom“, započete 2001. godine u sklopu Attackovih događanja u periodu kada se platforma preselila u Jedinstvo, na kojima se uz čaj i hranu raspravljalo o raznim političkim temama. Isto tako, 2001. godine odvijale su se i „prehrambene akcije“ pod nazivom „Pitom Protiv Patnje“, te akcija Kanibal: kazan, koje su sve uključivale pripremu hrane i njezinu konzumaciju na principu donacija, uz uvijek jasnu političku poruku kojom su bile popraćene. Nešto kasnije u prostorima Attacka pokrenuo se i People's kitchen, koji se i danas još održava u prostoru Medike u kojoj se nalazi udruga ATTACK! koja je proizašla iz prvobitne platforme Attacka.

akcijom blokiranja se blokirao MMF-ov ured u Zagrebu (Ibid.). Dakle, tih godina se anarhistički pokret u Hrvatskoj jasno referirao na globalne akcije i odazivao se globalnim anarhističkim idejama.

2002. godine aktivisti i aktivistkinje okupljeni/e oko Attacka počinju kuhati pod nazivom „Hrana, a ne oružje“ i te godine se organizira i dobrotvorni koncert za grupu na kojem su nastupili AK-47, Demant, Zvonko i gradski ured za kulturu, Dada Jihad i Rhythm Tribe, a bila je skuhana i večera, te se održalo i žongliranje. Po navodima nekih sudionika koji su u tadašnje vrijeme bili aktivni na zagrebačkoj anarho-punk sceni ali i šire, kažu da je iste godine pokrenut i „Hrana, a ne oružje“ u Rijeci, koji je isto tako i do danas aktivan i održava se jednom mjesečno. Ono što je karakteristično za „Hrana, a ne oružje“ u Hrvatskoj jest da gdje god se pojavio, a postojao je ili i dalje postoji u više hrvatskih gradova: u Zagrebu, Rijeci, Šibeniku, Splitu, Čakovcu, Slavonskom Brodu, uvijek se javlja određeni diskontinuitet u djelovanju. Zato je možda teško pratiti sam razvoj i izdvojiti, prepoznati i identificirati ljude koji su bili uključeni u sam kolektiv, jer, i po saznanjima onih koji su u nekom periodu bili aktivni ili bili usko vezani uz ljude koji su organizirali akcije kuhanja i dijeljenja hrane, kolektiv bi neko vrijeme, primjerice par godina bio aktivan, a onda se par godina ne bi ništa događalo. Naravno, to je uvelike ovisilo o koncentraciji ljudi i njihovim interesima i motivaciji, te općenito o klimi koja bi tada vladala scenom koja se bavila političkim aktivizmom, s obzirom na to da je „Hrana, a ne oružje“ uvijek imao politički, odnosno anarhistički karakter djelovanja. U periodu kada je bilo više prosvjeda i događanja s kojima se „Hrana, a ne oružje“ mogao povezati, tada je bilo i više istupa kolektiva u javnosti. Slično je i danas; ovisno o samoj dinamici kolektiva i razumijevanju šire problematike vezane uz društvene teme koje su srodne samom pokretu (anarhizam, feminizam, prava životinja, ekologija, antifašizam...), ali isto tako i aktualne u hrvatskom društvu, odnosno u lokalnom kontekstu, akcije će biti češće i oblikovat će se kao kritika upućena nasilnim strukturama, odnosno kao nuđenje alternative koje će biti jasnije artikulirano kroz djelovanje u javnom prostoru.

6. „KAD ĆEMO NEKU AKCIJU?“

OSOBNÁ PERSPEKTIVA KAO DOPRINOS ISTRAŽIVANJU

Dnevnik terena 12. 1. 2019.

„Dan prije same akcije kuhanja i dijeljenja hrane 12.1., kao i obično prije samih akcija, bilo je potrebno obaviti niz stvari kako bi nas nekoliko kao starijih članica kolektiva uopće omogućile da se akcija dogodi i da novi zainteresirani/e mogu sudjelovati u direktnoj akciji. Dan prije prijateljica i ja smo se našle na trešnjevačkoj tržnici oko nekih 15 sati i prikupljale odbačeno povrće. Njoj je to bio prvi put da prikuplja pa sam (kao i inače novim sudionicima/icama) objašnjavala proceduru prikupljanja – zgrabi prvu praznu „kašetu“ i ispod stolova s poda prikupljaj ono što ti se čini još iskoristivo. Taj dan smo se nekako nadale da bi nam netko od prodavača/ica mogao ubaciti nešto u naše poluprazne „kašete“, jer je ulov bio nekako, začudo, oskudan. Pripisale smo to zimi i općenito manjoj ponudi povrća na tržnicama u tom periodu, ali i moguće, ostanku samo preprodavača tog dana na tržnici koji uglavnom nisu tako dobro raspoloženi za davanje svoje hrane koliko i oni koji sami uzgajaju svoje namirnice. Na tržnici je uvijek živahno i to je ono što me privlači da što duže ostanem na tom mjestu, makar već obavili svoje prikupljanje, pa smo tako prijateljica i ja još neko vrijeme sjedile na štandovima i pričale, pa bi nam se tu i tamo ubacili čistači tržnice koje nismo baš razumjele zbog međimurskog i zagorskog dijalekta, ali to je davalo neku neobičnost i dinamičnost toj situaciji na tržnici pa smo samo pustile da stvari spontano teku.

Pri nošenju namirnica do prostorija Zelene akcije u Frankopanskoj 1 u samom centru Zagreba, pomogle su nam još dvije prijateljice, pa je sve, nakon bureka kod Mire na tržnici, bilo brzo obavljeno. Još par priprema prostora za sutrašnju akciju i par ćakula i uputile smo se prema novom zagrebačkom skvotu BEK kako bi od tamo uzeli neke od potrepština za kuhanje koje nam trebaju za sutrašnju akciju. Ovo je isto jedna od nedavnih zanimljivosti vezanih uz sami kolektiv „Hrana, a ne oružje“ – s obzirom na to da kolektiv nikada nije imao vlastiti prostor za skladištenje stvari i kuhanje, koristio se prostor Zelene akcije koja je nevladina i neprofitna udruga građana za zaštitu okoliša. HNO djeluje kao anarhistički kolektiv i u stvari strukturalno aktivistima/icama kolektiva idejno ne odgovara takva formalnost prostora koji je dobiven na korištenje, pa se uvijek težilo tome da se koristi neki autonomni, anarhistički prostor. Skvot, odnosno zamišljeni društveni centar BEK koji je pokrenut u travnju 2018. godine više je odgovarao kolektivu za korištenje, te se stvorila ideja o seljenju stvari i prakse HNO-a u BEK, ali brojni problemi, uključujući unutrašnje organizacijske probleme i one infrastrukturne, onemogućili su tu ideju zasad. Nekoliko puta kuhalo se u BEK-ovoj kuhinji, ali problematike skvotova nisu jednostavne – iako autonomni prostor bolje odgovara prirodi HNOa, ponekad je potrebno jednostavno si olakšati okolnosti za efikasnije djelovanje. Prostor Zelene akcije ima mnoge prednosti – struja, tekuća voda i sama lokacija – u centru je grada, pa je pristupačnije novim

ljudima, a i bliže je samim odredištima na kojima se dijeli hrana, a to je najčešće zagrebački Cvjetni trg.

Dogovor je bio da se okupljamo oko 9 sati u subotu ujutro i ja sam bila prva tamo jer sam bila koordinatrica ove akcije, pa je ključ od prostorija bio kod mene. Inače, kada su akcije frekventnije poželjno je da se koordinatori/ice akcije što češće izmjenjuju tako da svi nauče kako organizirati jednu HNO akciju! Pripremila sam stolove, daske za rezanje, namirnice, lonce, noževe itd. tako da kad dođu eventualni novi aktivisti/kinje sve bude spremno i mogu se odmah baciti na posao. Ovaj dio koji je poput zatišja pred oluju, meni osobno je kao jutarnji ritual. Misli su mi utihnule i mehanički sam prenosila stvari iz prostorije u prostoriju, kao da sam se meditativno pripremala na dan koji, koliko god akcije bile uigrane i predvidive, može biti iscrpljujuć zbog količine posla, a posebice zbog komuniciranja s mnogo ljudi. Taj dan atmosfera među okupljenom družinom je bila jako dinamična. Pridružilo se nekoliko novih ljudi koji su vidjeli događaj na Facebook stranici HNO-a pa je to dodalo novu dinamiku kuhanju, druženju i međusobnom upoznavanju. Vesela atmosfera uz puno različitih političkih i inih razgovora, koja je i inače prisutna na ovakvim okupljanjima, potrajala je kroz cijelo kuhanje i različiti ljudi, poznati i nepoznati dolazili su nam se pridružiti i doprinijeti bar nekako: sjeckanjem, pranjem, dodavanjem nekog začina, savjetom ili samo razgovorom. Iz nekoliko neformalnih razgovora s novim sudionicima/icama akcije saznala sam razloge njihovog uključivanja u ovakvu vrstu aktivizma. Dario mi je rekao da je tu zbog političkog djelovanja, odnosno zbog toga jer se ideja HNO-a poklapa s njegovim stavovima i viđenjima društva i načina djelovanja u lokalnom što me iskreno i duboko obradovalo. Uvijek sam nekako priklonjenija takvoj ekipi i drago mi je uvijek vidjeti da ima mladih ljudi koji su politički nabrijani. Mnogima je politička pozadina važna, dok se neki priključuju da nauče nove stvari i steknu nova iskustva poput kuhanja, samoorganiziranja, dolaska u interakciju s marginaliziranim skupinama... Nikola mi je rekao da je došao jer već par godina razmišlja o uključivanju u akcije koje se tiču recikliranja hrane, ali mu se stvari dosad još nisu poklopile. Isto tako, mnogi se priključuju zbog ekoloških i društvenih problema protiv kojih se žele na neki način boriti, pa je ovo odličan način aktivističkog djelovanja u tom smjeru.

Do 13 sati nas se skupilo oko petnaestak i razgovori su se nastavili voditi u osunčanom dvorištu uz šalice kave, a sarme su bile već spremne za kuhanje. Super je bilo što su se svi uključili u zamatanje veganskih sarmi i svatko je imao neku svoju ideju kako najbolje zamotati sarmu po bakinoj ili vlastitoj recepturi. Mnogima je ovo bio prvi put da to rade, pa su naučili kako ubuduće napraviti vegansku sarmu. Uvijek je pomalo hektična atmosfera pred sam kraj kuhanja jer je dijeljenje najavljeno u 14 sati pa se svi zabrinu hoćemo li stići, je li sve skuhan, hoće leća ostati tvrda, a krumpir sirov? Kako nas je bilo dovoljno sve smo brzo potrpali na kolica i zaputili se prema Cvjetnom trgu, a dio ekipe je ostao dovršiti drugo jelo što je bila dobra ideja jer su sarme bile prefine i brzo se pojele. Podijelili smo sigurno oko šezdeset obroka i većina je bila jako zahvalna i podržava ovakvu akciju. Uvijek se tu čuju komentari poput: „Da barem svi ovako razmišljamo“, „Ovo je baš lijepo od vas“, „Lijepo vidjeli mlade da se

brinu za druge i rade ovakve stvari“ itd. Ali ima i različitih negativnih komentara koji se najčešće tiču veganskih obroka, pa nam znaju dobaciti da zašto nema mesa i slično. Tako je bilo i ovog dana, ali potrebno je u svakom trenutku za štandom biti spreman objasniti ljudima zašto radimo to što radimo i zašto je važno da je obrok veganski odnosno nenasilan. Nekada ljudi shvate, a nekada ne, pa se i među onima koji su došli jesti pokrenu različite rasprave, kao što je bio slučaj ovoga dana, pa su jedni stali na našu stranu, a drugi su nas pokušavali vjerski preobratiti i dokazati kako mi ne brinemo o ljudima nego smatramo da su životinje vrjednije od ljudi. Vodile su se rasprave na nekoliko strana i pokrivale neke od aktualnih tema poput pobačaja, ljudskih prava, prava životinja, trošenja novca na ratove itd. Mislim da je to jedna od naših misija osim dijeljenja hrane i ukazivanja na to koliko se hrane baca, a koliko usta treba nahraniti, tu smo i da možda nekako potaknemo na šire razmišljanje o aktualnim problemima i o tome kako to nisu partikularni problemi. Netko se možda odluči uključiti u rad kolektiva ili na dnevnoj razini krenuti mijenjati navike u skladu s takvim političkim uvjerenjima.

Nakon što se gotovo sve pojelo, a sve debate odigrale, pokupili smo stolove i zaputili se natrag do Zelene sažeti dojmove i očistiti sve za sobom. Drago mi je bilo čuti i još navečer u izlasku da ljudi komentiraju kako im je bilo drago sudjelovati tog dana u akciji i kako će nastaviti s tim. Posebno mi je drago bilo čuti od prijateljice kako joj je draže otići na HNO, nego na neki koncert jer tamo ima priliku razglabati o temama koje ju zanimaju, posebice prava životinja i veganstvo, te kako to ima puno više smisla i puno se bolje osjeća nakon toga. Toliko...”

Moje osobno uključivanje u kolektiv dogodilo se nekoliko godina unatrag, točnije, negdje sam 2015. prišla štandu za vrijeme dijeljenja hrane na Cvjetnom trgu, izrazila želju za sudjelovanjem i ostavila mail adresu kako bi mogla primati informacije o sljedećim akcijama. Kolektiv me stvarno brzo „usisao“, oduševljavala me topla i inkluzivna atmosfera tokom kuhanja i vrlo brzo sam se osjećala kao dijelom te grupe. Mislim da mi je ta odluka donijela prijeko potrebno ostvarenje želje za pripadanjem nekoj grupi koja će biti politički aktivna. Sve što sam radila i prema čemu sam bila usmjerena uvijek je bilo obojeno političkim. Tad mi se činilo kao da je biti političnom nekako izašlo iz mode i imala sam osjećaj da i ja mogu pridonijeti kolektivu na način da ta politička nabrijanost i anarhizam ponovno izađu na površinu. Tamo sam upoznala doista divne i inspirativne ljude. Isprva sam neke ljude poznavala samo iz viđenja, ali uskoro sam se s nekim sprijateljila i danas nas to prijateljstvo iz kolektiva drži ne samo u osobnom životu ili u djelovanju unutar kolektiva „Hrana, a ne oružje“, nego je to nekima od nas bila platforma za djelovanja u drugim smjerovima. Od skvotiranja preko raznih uključivanja u političke akcije i suradnje s drugim kolektivima i inicijativama pa sve do

povratka natrag do nas samih u izgradnji vlastitog identiteta i afirmacije političkih stavova. Takav način rada čini te malo otvorenijom osobom, zapravo te uči kako da se uključiš i kako da uključiš svoju svjesnost, ne samo o sebi, nego i o drugima i još šire, o različitim društvenim problemima o kojima se na različite načine može progovarati. Sudjelovanje na sastancima oblikovalo me na način da sam uspijevala sve bolje artikulirati svoje misli i u raspravi argumentirano iznijeti svoja mišljenja. Naučila sam kako komunicirati u ponekad velikoj grupi ljudi i na koji način iznijeti svoje ideje kako bi one bile smislene i izvedive. Često se tu radilo o međusobnom ohrabrivanju i ponekad malodušnim borbama na rubu odustajanja od primjerice neke akcije, ali onda tek shvatim – nisam sama. Raditi nešto kolektivno je upravo to – ne biti sam/a i ohrabriti se na način da znaš da su tu ljudi koji će te poduprijeti i koji će preuzeti dio odgovornosti za određeni cilj. Kada sam odlučila pisati o ovoj temi, pomislila sam da je tema zapravo našla mene, a ne ja nju iz razloga što sam se time već bavila i počela sam razmišljati o svom studiranju kao o zapravo potpori u bavljenju društvenim i političkim temama van institucije. S obzirom na to, bilo mi je logično da odaberem neku temu koja mi je bliska i za koju smatram da ima nekakav društveni značaj i da se radi o aktivističkoj ideji. Moram priznati da me bilo strah iz više razloga. Prvo, zato jer sam bila nesigurna u ovakav tip pisanja i bavljenja temom jer mi se to učinilo s jedne strane, pretencioznim, a s druge strane, pristranim i ne objektivnim, ali Norman K. Denzin (2003) kaže da nam trebaju znanstvene discipline koje će proučavati performativne akcije na način da nam se omogući stvaranje utopijskih prostora i diskursa i da sam performans, izvođenje nečega javno, jest metoda otpora i oblik kritike (Denzin 2003:7–9). Slično tvrdi Bauman za sociologiju kada kaže da „...ne postoji izbor između “angažiranog” i “neutralnog” bavljenja sociologijom. Sociologija bez izjašnjavanja nemoguća je. ... Posao sociologije je da se pobrine da sloboda izbora bude istinski slobodna i da takvom ostane i da bude sve veća, dokle god bude čovječanstva (Bauman 2000:216)“. Svoju poziciju bih opravdala i na način da se uvaži pojedinačni narativ, svako osobno iskustvo i autoetnografska refleksija upravo zbog fragmenata iskustva jedne cjeline. Također, bilo me strah što će *drugarice* i *drugari* iz kolektiva reći. Imala sam osjećaj kao da iskorištavam tu svoju poziciju i odnose koje smo zajedno izgradili u zajedničkom aktivističkom djelovanju i kako bi se moja motivacija mogla protumačiti isključivo kao motivacija za provođenjem istraživanja. Zapravo ono što se dogodilo, osim odobravanja i prihvatanja sudjelovanja u istraživanju od strane kolektiva, je i ostvarivanje recipročnosti između rada i daljnjeg djelovanja u kolektivu. Jedno je zapravo pogodovalo drugom i stvaralo međusobnu motivaciju.

Ulaskom u kolektiv također se mijenjalo moje znanje o anarhizmu s obzirom na to da sam odjednom imala priliku diskutirati s raznim ljudima koji su na drugačije načine bili zainteresirani za pitanje anarhističke teorije i prakse. U kolektivu sam brusila svoje stavove i naučila više poštovati tuđa mišljenja i davati drugima priliku da zapravo utječu na mene i da mi ponekad promijene mišljenje. Veganstvo sam počela shvaćati kao cjelokupnu životnu filozofiju povezanu ne samo s načinom prehrane, nego i s mojim odnosom spram ekoloških pitanja i shvaćanja cjelovitosti priče o hrani, njezinoj raspodjeli, cirkulaciji i koliko to utječe na globalnu sliku svijeta i odnosa u kojima se nalazimo. Uvelike me to formiralo u smjeru razumijevanja društva kao cjeline, a opet na koliko različitih mikro razina se možemo referirati na globalne probleme. Naravno, uvijek je to bilo kretanje od mene same, pa do neke kolektivne akcije i težnje ka društvenoj promjeni. Naravno, pitanje globalne ekonomije je iznimno kompleksno i podrazumijeva niz problema koji pogađaju uvijek one niže na socijalnoj ljestvici i ljestvici kapitala, ali mi je pružilo mogućnost razmišljanja o alternativnim oblicima ekonomije. Iako „neke društvene konvencije, kao što je privatno vlasništvo, stvaraju neravnoteže u moći i pristupu resursima (CrimethInc 2001:331).“ ipak „postoje načini da zadovoljimo svoje potrebe bez kupovine i prodaje. Postoje načini da se povežemo sa drugima koji ne podrazumijevaju profitiranje na njihov račun (Ibid.).“

7. OD TEORIJE DO PRAKSE I OBRNUTO: „HRANA, A NE ORUŽJE“ U ZAGREBU

Od pojavljivanja prve ideje o osnutku kolektiva „Hrana, a ne oružje“ u Zagrebu, odnosno jednog ogranka pokreta pa sve do danas, dakle, pričamo o rasponu od dvadesetak godina, mnoštvo različitih ljudi na razne načine je bilo uključeno u ovu inicijativu. Kroz godine se dinamika kolektiva mijenjala zajedno s promjenama ljudi koji su kroz različite faze kolektiva bili inspirirani na drugačije načine i shodno tome kolektiv je bio uključen u drugačije stvari i bio je drugačije percipiran u javnosti. Može se reći da je kroz godine uopće znanje o kolektivu u javnosti raslo, da bi do danas bio najviše prepoznat u svih dvadesetak godina djelovanja. Ono što je zanimljivo napomenuti je da posljednjih dvadeset godina djelovanja toga kolektiva predstavlja zapravo jedan oblik diskontinuirajućeg kontinuiteta djelovanja. Kolektiv nije svih dvadeset godina bez prestanka radio i frekventno provodio akcije, nego se ovisno o kontekstu vremena, zbivanja, atmosfere i ljudi kolektiv kroz godine ili sastajao ili nije. Bez obzira na to, ideja je u svakom tom diskontinuitetu opstala, a praksa se vrlo jednostavno prenosila na nove

aktiviste i aktivistkinje. Trenutno zagrebački kolektiv „Hrana, a ne oružje“ broji oko dvadeset ljudi koji su na neki način aktivni/e u kolektivu. Od tih dvadeset ljudi od deset do dvanaest njih je često ili potpuno aktivno, a ostatak povremeno ili jako rijetko. Podaci o broju ljudi uključenih u kolektiv uzeti su s mailing liste kolektiva „Hrana, a ne oružje“, s tim da, s obzirom na to da su akcije javnog karaktera, različiti zainteresirani građani dolaze na akciju (prikupljanje, kuhanje ili dijeljenje) onako kako im odgovara. Neki od tih se nakon toga ili priključe kolektivu (aktivnije ili rjeđe), te zatraže uključivanje na mailing listu, a neki dođu samo jednom, nakon čega se moguće pojave na još nekoj akciji, a ponekad i nikad više. Dakle, sudjelovanje je jako fleksibilan i otvoren pojam te isto možemo primijeniti i na pojam kolektiva iz razloga što kolektiv kao mehanizam dozvoljava takav način otvorenog i fleksibilnog sudjelovanja ovisno o volji zainteresiranih te društvenim okolnostima. Isto kao što se hrana dijeli na način da bude dostupna apsolutno svima koji se u tom trenutku nađu u blizini i žele uzeti hranu, tako je i sudjelovanje otvoreno za sve one koji žele sudjelovati ili se aktivnije ili manje aktivno uključiti u kolektiv. Također, uključenost u organizaciju sastanaka, akcija, komunikaciju s raznim inicijativama s kojima kolektiv surađuje, ovisi jednostavno o inicijativi ljudi. Netko se brzo prilagodi i preuzme inicijativu dok nekima treba dulje vremena da se uključe, a neki se nikada na taj način ne uključe iz razloga što ili nemaju vremena ili im takav tip sudjelovanja ne odgovara. Od ovih desetak više aktivnih aktivista i aktivistkinja njih četiri do pet je u proteklih dvije godine bilo uključeno u koordinaciju akcija i sazivanje sastanaka. Koordinator/ce su u kolektivu potrebni/e iz razloga što su to odgovorni ljudi već upoznati s načinom na koji se akcije provode i imaju određene kontakte i iskustva za one elemente akcije koji moraju funkcionirati kako bi ostali sudionici i zainteresirani mogli biti uključeni u sam tijek akcije. Koordinator/ce se po želji rotiraju, a ono što se potiče je upravo izmjena koordinacija kako bi svi dobili priliku vidjeti kako je to organizirati jednu akciju i na koje sve dijelove treba paziti da bi cjelina u konačnici funkcionirala.

Izmjene ljudi u prosjeku su se događale svakih četiri do pet godina, s tim da bi uvijek ostao netko od „starije“ ekipe koji bi na neki način pokušali zainteresirati nove ljude za „preuzimanje“ kolektiva. Danas u kolektivu imamo dvije osobe iz prijašnje generacije koji su povremeno aktivni, a čiji entuzijazam za ovakvim tipom akcije nije splasnio ni nakon dvanaestak godina. Akcije se danas u prosijeku odvijaju svakih mjesec dana, s tim da nema pravila o učestalosti niti pravilnih razmaka među akcijama. Sve se odvija u spontanom dogovoru i svaka akcija je na neki način eksperiment. S obzirom na to da je sve neformalno, akcija nikada nije prijavljena, recepti se dogovaraju na licu mjesta, kuha se gerilski, a samo

dijeljenje hrane i posjećenost su uvijek nasumični, sve akcije, iako je kolektiv uigran, imaju dozu spontanosti. Svi ispitani sudionici i sudionice kolektiva naglašavaju potrebu i želju za što češćim akcijama što se ogleda u toj ideji koja se jasno artikulira u razgovoru i vodi kao načelo djelovanje toga kolektiva. I konceptualno i akcijski te pretočeno u moto pokreta ideja je kako posređuju moji sugovornici da : „svaki dan u svakom gradu (...) bude Hrana, a ne oružje!“ Količina pripremljene hrane varira o količini prikupljene hrane s tržnica. Ovisno o sezoni i danu u tjednu hrane na tržnici će biti manje ili više. Okvirno se podijeli oko pedesetak obroka i više.

Kao što je već u dijelu rada koji se bavi metodologijom napomenuto, kroz provođenje polustrukturiranih intervjua su dobiveni podaci koji daju dubinski uvid kako u djelovanje i organizaciju kolektiva, tako i u osobne perspektive i doživljaje kazivača i kazivačica. Prije razrade rezultata i intervjua, važno je napomenuti funkciju intervjua u ovom istraživanju na način da se kroz razgovore stvaralo i određeno znanje, odnosno značenja i narativi nisu u potpunosti prethodno konstruirani (usp. Kvale i Brinkman 2009:18) nego su uvelike kazivači i kazivačice uključeni u usputno stvaranje koncepata i otkrivanje narativa, te je kroz intervjue otvoren prostor za razvitak kolektiva jer su pitanja i razgovor o kolektivu potaknuli razmišljanja o tome što se još može učiniti i na koje sve načine se još može djelovati. Na taj način, kao što je i specifično za autoetnografski pristup, propituje se prethodno mišljenje o razdvajanju znanosti od izvora, te se rekonstruira značenje o „odnosima između Sebstva i Drugih, Glumca i Glumljenoga, Autora i Priče“ (Holman Jones, Adams i Ellis 2013:59).

U mojem prethodnom istraživanju iz 2016. koje sam radila za potrebe seminara također sam intervjuirala aktiviste i aktivistkinje kolektiva, te sam ispitivala važnost političkog izjašnjavanja za sudjelovanje u kolektivu. Rezultati su bili doista šaroliki i političko izjašnjavanje jako je variralo od osobe do osobe. Nekima je bilo izrazito važno naglašavati političku simboliku akcije i anarhističku pozadinu dok su se neki priključili kolektivu ili sudjelovali u akcijama iz razloga što im se sviđa takav tip djelovanja, smatraju da je to dobro djelo zbog čega se osjećaju korisnima u zajednici. Ovoga puta sam više propitivala odnos teorije i prakse, te uopće prethodnu upoznatost aktivista i aktivistkinja s globalnim pokretom „Hrana, a ne oružje“ i na koje načine su gradili/e znanje o teoriji. Isto tako, ispituje se svjesnost o upoznavanju teorije i kako ona podupire praktični dio vezan uz anarhističku ideju i djelovanje. Zapravo način na koji se aktivisti i aktivistkinje upoznaju sa teorijom i povijesti pokreta je kroz sam rad u kolektivu.

7.1. Velika vrata ili ljubav, smijeh i socijalna promjena pokretom

Kolektiv je određena platforma za stjecanje znanja o anarhističkoj ideji i načinu na koji „Hrana, a ne oružje“, osim praktičnog dijela, sadrži i edukativni dio, odnosno širi određene ideje i perspektive, te kritički sagledava ekonomske društvene odnose, sistemsko nasilje, siromaštvo itd. Naznačavanjem mijenjanja pogleda na svijet, širenja vidika kao učinka priključivanja kolektivu odnosno efekata koji se događaju ulaskom u „pokret“ ili „kolektiv“ sugovornici zapravo o pokretu govore kao o različitim mogućnostima koje im sudjelovanje u kolektivu nudi. To nije, dakle, samo upoznavanje istomišljenika/ca i dijeljenje iskustva s njima, nego i upoznavanje sa jednim novim pokretom i njegovom teorijom koja nudi sasvim novi pogled na život. Sudionici i sudionice tako imaju priliku na licu mjesta učiti o jednoj političkoj ideologiji koja zagovara socijalnu promjenu i uči ljude kritičkom sagledavanju društva. Kolektiv „otvara vrata“ za promišljanje društva na način da se ono malim koracima može u vlastitoj sredini i mijenjati.

„HNO¹⁶ mi je dao *velika vrata* za te neke *druge stvari* koje se tiču i naravno druženja s ljudima i ljubavi [*smijeh*], ali i jako puno to što se tiče literature i globalnih pokreta ovo ono. Na licu mjesta sam saznavala o tome ili tipa, dijelili su se neki tekstovi iz anarhističke biblioteke, i tamo u tom prostoru Zelene akcije¹⁷ stalno ide neka literatura i ljudi razgovaraju jako puno o tome.“ (istaknula autorica)

„Ja nisam imala pojma da to uopće postoji niti šta je to, nego je meni M. D. kako smo zajedno studirali i na nekom božićnom domjenku rekao ja sam u HNOu aj ti isto dođi da vidiš šta ima, to ti je super. Ja reko ajde, čisto je to bio neki socijalni momenat i kad sam došla zapravo uopće mi nije bila bliska ta ideja anarhističke prakse nego više onako, ne znam kako bi to opće nazvala, neki socijalni moment di sam otkrila nešto novo i bilo mi je zanimljivo. Trebalo mi je neko vrijeme, ja sam išla obrnutim putem iz prakse u teoriju. Prvo sam bila u toj praksi i onda sam počela tek apsorbirati teoriju i onda mi je tek to kliklo i shvatila sam koliko je moćno *na maloj ovoj svakodnevnoj razini* koliko *puno impakta* možeš imat.“ (istaknula autorica)

Uključivanjem u kolektiv dolazi do razmjene kako vještina, tako i znanja. Upoznavanje s teorijskim dijelom sudjelovanja u kolektivu dolazi spontano kroz interakcije s ostalim sudionicima/cama kolektiva, ali kroz upoznavanje s literaturom koju kolektiv distribuira.

¹⁶ Aktivisti i aktivistkinje kolektiv „Hrana, a ne oružje“ skraćeno zovu HNO (ha-en-o).

¹⁷ Kolektiv „Hrana, a ne oružje“ nema svoj vlastiti autonomni prostor za kuhanje i sastajanje, što je često bila tema rasprava unutar samog kolektiva. O ovome će se detaljnije raspisati kasnije u tekstu u odlomku koji se bavi organizacijom i ustrojem kolektiva.

Najčešće je to informativni letak koji ukratko objašnjava princip akcije, ali i teorijsku podlogu pokreta. Zapravo prethodna upoznatost s pokretom i njegovom filozofijom nije potrebna zbog jednostavne prakse, ali zbog otvorenosti kolektiva prema svim zainteresiranima. Teorija se uči u interakciji, kroz spontanost i na licu mjesta. Također, informacije su bile dostupne i na internetu, pa se o samoj teoriji moglo naučiti kroz Facebook stranicu kolektiva, blog¹⁸ i ostale izvore poput fanzina¹⁹. „Otišao sam na prvi sastanak i nisam ništa o tome znao, ništa mi nije bilo poznato, tek sam na internetu i jutubu našao filmiće i to... A manje više i od drugih ljudi koji su dolazili.“ Većina kada kaže da „nisu znali ništa“ o pokretu, misle zapravo o anarhističkoj pozadini pokreta, odnosno da se sama akcija temelji na političkoj ideologiji i da je to iskaz političkog mišljenja. Na prvi pogled akcija doista izgleda kao humanitarni čin, ali ono s čime se aktivisti i aktivistkinje postepeno upoznaju je ta ideloška i politička pozadina, te solidarnost kao temelj inicijative.

„Znala sam otprilike kako funkcionira HNO akcija al' nisan znala ni da oni postoje ni otkad postoje ni da se sastaju ni da išta rade. Ništa ništa nisan znala. I onda san vidila ja mislin na fejsu san vidila i otišla na sastanak.“

Kazivači i kazivačice objašnjavaju kako su na različite načine saznali za zagrebački kolektiv i kako je uključivanje za svakoga teklo različito ovisno o njihovoj osobnoj uključenosti u aktivistička zbivanja i političku pozadinu. Dok su neki bili više uključeni u aktivizam, primjerice, sudjelovali su u protestima protiv vivisekcije i zagovarali veganstvo, nekima to uopće nije bilo važno.

„Mi smo ti bili ful nabrijani na aktivizam, na Animal Liberation i kad sam došao u Zagreb 2005. ti je svaki drugi dan bio prosvjed ispred Plive i još na par lokacija. Pliva je imala sjedište kod Maksimira i stalno smo tamo išli na prosvjede protiv vivisekcije i to ti je isto bilo onako ful anarhistički, nije bilo ko Prijatelji životinja nego su dolazili i stranci, svi su bili istetovirani, ful se galamilo tamo isto ništa nije bilo prijavljeno policiji... I tamo je bio i O. B. i onda je rekao da je našao nešto novo. Kao nešto bolje, nešto deset puta bolje. Daj reci mi šta, zašto je to bolje?! Kolko se sjećam nije bio siguran dal da mi kaže, ta ekipa je nešto brijala po Zelenoj akciji, pa daj moramo ić kad je sastanak? Evo sad je sastanak, on ide ali ne znam dal da ideš sa mnom. Daj ajde dovedi me! I mi došli tamo, kuiš ja sam odmah odlijepio i skužio da je to i za prava

¹⁸ Facebook stranica “Hrana, a ne oružje” Zagreb: <https://www.facebook.com/hnozagreb/>, blog stranica: <http://hno-zg.blogspot.com/>

¹⁹ Fanzini su za period devedesetih i dvijetisućitih u Hrvatskoj bili izrazito važan neformalni i DIY (do it yourself) medij. To su tiskovine iz kućne radinosti koje su izlazile periodički i kroz koje se unutar anarho punk scene komuniciralo o različitim političkim, osobnim, šaljivim, kritički obojenim i raznim drugim temama, te se u takvim sadržajima često moglo saznati nešto i o anarhističkim događanjima i kolektivima. Tako se nerijetko u fanzinima moglo naići na najave o „Hrana, a ne oružje“ akcijama ili na kratke crtice o filozofiji pokreta. Jedna od mojih kazivačica je upravo na taj način prvi put saznala neke informacije o kolektivu i nastanku pokreta.

životinja prvenstveno i još next level di se doslovno ovo sve šta se prigovara ovima šta se bore za prava životinja da ne brinu o ljudima, *ovo je sve u jedan!*“ (istaknula autorica)

„Pa sjećam se na nekom od prvih sastanaka da sam shvatila da opće kao ne znam tu perspektivu i pozadinu pokreta nego mi je više bilo super to što se sad trenutno radi. Mislim da nisam jako postala upućena, čisto jer nisam se išla interesirati tako duboko, ali ono neke te basic stvari sam se uputila ali nije mi to toliko ono, bitnije mi je ovo što je u sadašnjem kontekstu nego kako je nastao pokret.“

Odnos između anarhizma i kolektiva očituje se upravo kao odnos teorije i prakse. Upravo tako su kazivači i kazivačice objašnjavali njihovo shvaćanje anarhističke podloge kolektiva. Kategoriju odnosa između teorije i prakse se također uočava kroz zapažanje sudionika kolektiva o jedinstvu jednog i drugog, odnosno kako je „Hrana, a ne oružje“ *sve u jedan* što znači da objedinjava različite vrste aktivizma – one koje se bave pravima životinja, ali i one koje se osvrću na socijalne probleme poput gladi i siromaštva. Također, djelovanje u kolektivu nudi obuhvatnost političkog i praktičnog kroz referiranje na sadašnje i aktualne probleme, te se na taj način sudionici akcija doista osjećaju dijelom jedne trenutačne promjene. Dok su neki izrazito skloni isticanju anarhizma, neki se više fokusiraju na praktični dio kolektiva „Hrana, a ne oružje“. U tome se vidi jasan odnos između individualnog i kolektivnog, odnosno, vidi se isprepletenost jednog i drugog dok se o jasnom razgraničenju naravno, ne može pričati, jer je to uvijek međusobno recipročni odnos. Koliko god netko više isticao praktični dio ili sadašnji kontekst zbog osobnih preferenci, i dalje je u pozadini kolektiva jasno izražena anarhistička filozofija i sama izvedba zahtjeva kolektivno djelovanje. Te dvije stvari se nikako ne sukobljavaju, dapače, svi poštuju određene principe koji stoje u samom postojanju pokreta i kolektiva, te se time dobiva i bogatstvo u rasponu društvene problematike na koje se kolektiv osvrće, a i svi se ujediniavaju u praksi jer ona zahtjeva jedinstvo kolektiva.

„Anarhizam je tu ključan po meni i užasno sam sretna i ponosna što mogu djelovati u nekakvom društvu koje se otvoreno tako deklarira. To je nažalost u gradu rijetkost i anarhističko djelovanje za mene znači nekakvo ne piramidalno djelovanje, djelovanje koje nema glavnu osobu, djelovanje koje ne reproducira te sisteme u društvu koji naprosto vladaju posvuda. [...] U teoriji anarhije uvijek imaš individualiste i kolektiviste. Ovo tu ne može biti individualistički skup ljudi jer je nužno da koordiniramo, to su velike akcije koje zahtijevaju puno rada i upravo to mi je prekrasno da dolazi do te nekakve grupne interakcije koja mora biti složna i mora biti dobra, a

opet iziskuje dosta spontanosti i dosta logistike, a zahtjeva veliku međusobnu suradnju.“

7.2 Motivacija za sudjelovanjem u kolektivu „Hrana, a ne oružje“

Želja za sudjelovanjem u nekom društvenom pokretu ili kolektivu čiji naglasak je na određenoj društvenoj problematici može biti potaknuta poistovjećivanjem pokreta s osobnim političkim stavovima i težnjama za društvenom promjenom. Pokret „Hrana, a ne oružje“ u svom spektru tema na koje se osvrće prvenstveno principima samog pokreta, a onda i praktičnim dijelom, odnosno direktnom akcijom koju aktivisti i aktivistkinje provode u javnom prostoru, sadrži određene značajke identiteta s kojima se oni uključeni mogu poistovjetiti. Pa je tako primjerice i anarhistička teorija dijelom identiteta samih aktivista i aktivistkinja i po tom ključu se, između ostalog, tvori kolektivno djelovanje. Osim toga, da bi se ostvarilo zajedničko djelovanje, s jedne strane, sudionici su sistemski ograničeni ili razumijevaju manjkavosti sistema, a s druge strane međusobno se identificiraju kroz čitav spektar različitih pitanja koja utječu na motivaciju za zajedničkom akcijom (usp. Melucci 1988:332–333). U zagrebačkom kolektivu „Hrana, a ne oružje“ i politička pozadina utječe na motivaciju, ali i određeni ciljevi s kojima se pojedinci i pojedinke identificiraju. Moji kazivači i kazivačice kao motivaciju za uključivanjem su istaknuli/e s jedne strane manjak mogućnosti djelovanja ili zasićenje kroz neke druge oblike djelovanja, a s druge strane želju za zajedničkom akcijom i osjećajem društvene korisnosti. Također, istaknuli su i želju za druženjem, hranom, zajedničkim kuhanjem, upoznavanjem ljudi, osobnim učenjem rada u grupi, komunikacijom, te povezivanje na ideološkoj razini i razmatranje društvenih problema i pitanja poput pitanja ekološke krize, recikliranja, prava životinja i veganstva, feminističkih pitanja, anarhizma, djelovanja u zajednici, rada s marginaliziranim skupinama, kritike kapitalizma i konzumerizma, problema gladi i siromaštva, bacanja hrane itd.

„Ta ideja da se prikuplja hrana, mislim to je onak nešto što u svakom društvu je prisutno siromaštvo i nejednakost, a istovremeno mi je grozno koliko hrane se baca. Bilo na tržnicama, ali i generalno u tim lancima i super mi je bila ideja da se ta hrana skupi i da se dijeli ljudima.“

„Falilo mi je da radin nešto i da se osjećam korisno i da upoznam neke okej ljude, jer sam bila na faksu i nisam u Zagrebu baš znala ljudi i nekako mi je simbolična ta akcija, ali je konkretna jer se nešto radi i mislila sam da ljudi koji su tamo će bit okej. Nisam ja baš krenila s tom idejom idem ja upoznat prijatelje, ali ljudi su velikom većinom

razlog zašto sam ja ostala u HNO. Upoznala sam tamo masu baš inspirativnih ljudi i to mi je najdraži dio mog Zagreba.“

„Osobno mi je jako zanimljiva i intrigantna ta tema okoliša i hrane i koliko je to povezano i koliko naš način ishrane nevjerojatno puno utječe na okoliš, a onda i na kompletnu filozofiju o dostupnosti sirovina nekih stvari koje su zapravo osnove a koje se po liniji kapitalizma dijele za nekoga više za nekoga manje.“

„To je jedno dobro djelo. Meni se to jako sviđalo, pomoći ljudima. Prvo pomoći kolektivu, a onda ljudima kojima se dijeli ta hrana. Moment koji mi se svidio, to je bila prva akcija u prvom mjesecu, kad sam ja lijepila plakate po svojoj knjižnici i kad sam vidjela jednog gospodina koji inače dolazi u moju knjižnicu i čini mi se da je beskućnik ili slabijeg imovinskog statusa i kad je on došao tamo. Netko tko je iz Novog Zagreba je došao na Cvjetni i jeo je.“

Kada bi kategorizirali različite motivacije za sudjelovanjem u kolektivu i razine identifikacije s teorijom i filozofijom pokreta uvidjeli bi da postoji *svakodnevna identifikacija* i *djelomična identifikacija*. Sudionici i sudionice kolektiva svoju vlastitu filozofiju i političke stavove poistovjećuju s filozofijom kolektiva, te neki ističu da i u svakodnevnom životu prakticiraju način života koji odgovara onome za što se „Hrana, a ne oružje“ zalaže. Primjerice recikliranje hrane s tržnica za vlastito kućanstvo, ne bacanje hrane, briga o okolišu, veganstvo, smanjenje kupovine u supermarketima i korištenje što više *second hand* odjeće i stvari, anarhizam kao način života, osvještavanje ljudi o tim problemima i van kolektiva i akcija. S druge strane, iako je to njima izrazito važno i uspijevaju se identificirati s idejama pokreta, smatraju da to nije ključno za uključivanje u kolektiv, te da to tek djelomično ocrtava razloge sudjelovanja u inicijativi. S obzirom na to da je kolektiv otvorenog tipa i potiče različite skupine ljudi da se uključe, poistovjećivanje s političkom pozadinom ne uvjetuje sudjelovanje. Dakle, kod djelomične identifikacije i sudjelovanja političko, odnosno anarhističko izjašnjavanje nije toliko važno, nego se ljudi baziraju na praktičnom koje u samoj realizaciji može biti odvojeno od političkog. Samo sudjelovanje na akciji, odnosno dijeljenje hrane, ne podrazumijeva pripadanje zajedničkoj političkoj ideologiji. Ono što često privuče ljude je upravo to što ljudi u tome vide dobro djelo, te se fokusiraju na tu stranu priče, dok ih politička pozadina toliko ne zanima. S druge strane, „Hrana, a ne oružje“ je izričito kritičan prema bilo kakvim oblicima fašizma, seksizma, diskriminacije, homofobije, transfobije i nasilja i ne toleriraju se takvi ispadi. Također, „Hrana, a ne oružje“ ne surađuje s formalnim političkim strankama, te je

otvoren prema pojedincima koji ne dolaze s političkim programima i propagandom, te se mogu priključiti kao zainteresirani pojedinci i pojedinke²⁰. Situacija, opet, nije tako jednostavna. Aktivistima i aktivistkinjama iz kolektiva ipak ističu da oni koji bolje apsorbiraju te ideje dulje i aktivnije ostaju u kolektivu. Iako se ljudi iz različitih pozadina uključuju, najčešće se nakon nekog vremena isprofiliraju oni kojima je doista važna pozadina i politika pokreta. Iako se kolektiv želi otvoriti na van što raznolikijoj „publici“, kolektiv može djelovati dosta homogen.

„To bi trebalo biti svačije ljudsko pravo, da može jesti. I u tom kontekstu, sama ta ideja može privući ljude koji nemaju jako izražene političke stavove. Netko tko se i nije previše bavio time dođe raditi i kuhati, to svakako može privući svakoga. Ali s druge strane, ljudi koji su izraženo deklarirani na desnu poziciju i koji ono imaju tendencije ka tome mislim da možda mogu shvatiti tu ideju, ali mislim da se neće baviti time jer ima tu anarhističku pozadinu o kojoj se i razgovara i tu literaturu koja se dijeli i možda bi im bilo odbojno. Pritom mislim na ljude koji sudjeluju i kuhaju.“

„HNO je jako neposredan i u njega može ući bilo tko. Ako ti nemaš 10 godina iskustva sjedenja na sastancima ti ćeš profunkcionirat isto tako u HNOu dosta brzo. Znači ako ti tu padneš iz neba pa u rebra samo trebaš prihvatit da smo si mi tu svi okej. Netko će ti pokazati di su noževi, netko će ti pomoći postaviti stol, netko će ti pomoć zašprehat nekog dedeka na placu da ti da blitvu i ono ući ćeš u to vrlo lako i mislim da je utoliko HNO super mjesto za vježbanje neke direktne demokracije, mada znamo da težimo cilju koji se zove varivo pa nema puno spora oko toga.“

„Bili bi valovi dolazaka novih ljudi, a dosta često bi to bili ljudi koji nemaju političku uopće pozadinu ili anarho pozadinu ili ne žele imati, štajaznam. I šta se tiče politike i šta se tiče veganstva. I onda sam uvijek razmišljala jel moraš ti bit vegan da bi bio član kolektiva, dio kolektiva i moraš li bit anarhist. Al' nisu svi i kao kolektiv funkcionira unatoč tome. [...] A zašto bi svi ljudi bili anarhisti? Ali mislim da je bitno da su otvoreni prema tome. I mislim da je bitno da ljudi kuže da je to politički.“

²⁰ Trenutna postava kolektiva unazad pet godina pamti izbacivanje jedne osobe iz kolektiva što je bila kolektivna odluka donešena na sastanku. Osoba je izbačena zbog izrazito lošeg odnošenja prema ostalima u kolektivu i van njega, te je to donešeno gotovo kao „odgojna“ mjera. Drugi slučaj je udaljavanje Ivana Pernara koji se u nekoliko navrata pokušao uključiti u kuhanje i dijeljenje, ali s očitom propagandom i političkim ciljevima svoje stranke „Živi zid“. Nerazumno se protivio udaljavanju s kuhanja nakon čega se isti dan pojavio na dijeljenju hrane te na Facebook stranici „Živog zida“ objavio fotografiju s Cvjetnog trga gdje kolektiv „Hrana, a ne oružje“ dijeli hranu, te je izostavio detalj da se radi o HNO kolektivu, pa je njegova stranka pogrešno pokupila zasluge za tu akciju. Nešto kasnije su i oni napravili akciju dijeljenja hrane, ali ne po principima „Hrana, a ne oružja“. (Ovi podaci su navedeni iz autoričinog osobnog iskustva sudjelovanja u kolektivu).

7.3 Organizacija i ustroj kolektiva – horizontalna hijerarhija i važnost koordinacije

Kolektivi „Hrana, a ne oružje“ diljem svijeta funkcioniraju po principu horizontalne strukture koja je svojstvena anarhističkom tipu organizacije. Česta pogrešna interpretacija anarhizma je da anarhija zapravo znači kaotično bezvlađe, odsustvo organizacije i nasilje, ali na primjeru kolektiva „Hrana, a ne oružje“ možemo u praksi vidjeti kako jedna organizacija funkcionira upravo na anarhističkim principima. Ono što je važno za kolektiv je da nema glavne osobe, nema vođe, nema statuta, pravilnika, predsjednika itd. Kao što je već spomenuto, postoje koordinatori i koordinatorice koji/e olakšavaju provedbu akcije i prenose drugima znanje o tome što sve provedba jedne akcije uključuje.

„Ne postoji osnivač FNBa, ne postoji sekretar FNBa, ne postoji komesar niti političari niti menadžeri, samo ljudi koji rade to dulje vremena koji će podučiti ljude koji su manje iskusni. Manje iskusni članovi će od njih naučiti da rade to ispravno. Nije to lako ljudima koji dolaze iz manjih sredina koje nisu raznolike ili imaju manje životnog iskustva da bi komunicirali s raznim tipovima ljudi. Umijeće komunikacije je stvar koja se također uči.“

Horizontalna struktura je model organizacije specifičan za anarhističke kolektive. Takva struktura dozvoljava i omogućava neformalan i spontan protok informacija unutar i izvan kolektiva zato što se temelji na zajedničkom donošenju odluka i konsenzusnom postizanju dogovora. Očituje se i kroz negiranje piramidalne i horizontalne strukture i načina organizacije, ali se njeguje pojedinačna inicijativa u preuzimanju odgovornosti oko koordiniranja akcija jer da bi akcije bile uspješne i da bi se uopće odvale potreban je niz koraka u organizaciji kao priprema za samu akciju. Novi ljudi koji dolaze sudjelovati u kolektivu saznaju o teoriji i praksi iz prve ruke, na licu mjesta od različitih ljudi, ali i saznaju što je sve potrebno za koordinaciju jedne akcije.. Ne postoji jedna odgovorna osoba za to. S obzirom na takav način prenošenja znanja stvari se odvijaju spontano i „u hodu“. Slično je i na ulici – ne postoji formalan način edukacije zainteresiranih i slučajnih prolaznika koji prilaze štandu s hranom, nego se sve odvija kroz neformalnu komunikaciju ovisno i o tome koliko su pojedini aktivisti i aktivistkinje angažirani/e u vezi toga.

„Sudjelujem na sastancima i na akcijama, čak i ako ne mogu od početka do kraja, sudjelujem onoliko koliko mogu, koliko stignem, međutim uvijek se najčešće pokušavamo stvari postići konsenzusom, uvijek se pita svakoga za mišljenje, zaista se trudimo maksimalno pretočiti u praksu sve o čemu pričamo. [...] Trudimo se stvari učiniti što jednostavnijima, tako da se *svi mogu okušati u organizaciji tj. koordinaciji*. Ali zapravo, po meni, barem kako mi se čini do sada, u 90% slučajeva se ta *horizontalna hijerarhija* pokazala k'o dobra u praksi jer, htjeli, ne htjeli, na početku

možda ljudi polako počnu preuzimati neku inicijativu i odgovornost. Na početku možda u manjim, kasnije u većim količinama jer vide da imaju podršku i kad svi znaju i mogu sve i kad vidiš da se to kolektivno može organizirati bez da jedna osoba govori: *ti to ti to ti to*, onda nekako ljudi izgube taj strah, tako da je to zasad dobra praksa.“ (istaknula autorica)

Koordinacija je, dakle, važan element organizacije i označava primjer *horizontalne hijerarhije*, odnosno mreže unutar koje se odgovornost raspršuje horizontalno, ali u danom trenutku organizacije ne uvijek jednako. To je zato jer su, primjerice, dvije osobe odgovorne za samu koordinaciju i samim time imaju veću odgovornost od ostalih, dok s druge strane se opet bilo tko može javiti za koordinaciju, tako da je odgovornost dugoročno gledano raspršena, ali treba imati na umu da uključivanje ljudi u koordinaciju varira ovisno o ljudima koji su tada uključeni u kolektiv. Sastanci se organiziraju po potrebi, ako postoji nekakva situacija koju treba riješiti ili jednostavno ako ljudi odluče da je vrijeme za sastajanje. Dakle, ne postoji raspored sastanaka ili točni dan u tjednu ili mjesecu kada se kolektiv sastaje, ali može se reći da se u prosjeku sastanci događaju jednom mjesečno u periodima kada je kolektiv najaktivniji. Naravno, aktivnost kolektiva uvelike ovisi o godišnjim dobima – kolektiv je aktivniji u jesenskom, zimskom i proljetnom periodu, a gotovo uopće nije aktivan u ljetnom periodu, jer logično, tada najmanje ljudi obitava u Zagrebu. Sastanci se dogovaraju putem mailing liste na način da netko predloži datum, vrijeme i mjesto te se ljudi javljaju odgovara li im to i imaju li namjeru doći. Ponekad se koriste alati poput „Doodle“ aplikacije u kojoj se predlože određeni termini, a onda se ljudi bilježe za datum koji im odgovara i to se može pregledavati *online*. Odaziv na sastanke varira od tri osobe do petnaest osoba, a odluke se donose konsenzusom. To je nekada iscrpljujući proces, jer se često o nekim temama raspravlja jako dugo i sastanci traju dok god se ljudima da raspravljati, ali uvijek se sve uspije raspraviti. Iako je zagrebački „Hrana, a ne oružje“ u suštini takav, to možda nije uvijek najefikasniji način donošenja odluka, što neki simpatizeri i povremeni sudionici kolektiva vide te ističu kao manu:

„Kolektiv je organiziran podosta "šlampavo" ali sigurno ne nešto što se već nije vidjelo na anarhističkoj/marksističkoj sceni u regionu. Mislim da fetišizam konsenzusne dirdem organizacije samo narušava efikasnost i djeluje suprotno od onoga čemu taj model teži. Ovo je naravno specifičan problem na lokalnoj razini, a ne opći problem dirdem modela. Daje se jasan prostor da sastanci i odluke zapinju, odnosno ne donose se (što se jasno reflektira na učestalost akcija i odaziv na istima) a da se pritom odgovorni ljudi *de facto* ne osjećaju odgovornim. Dakle, kako se ostvaruje konsenzus bez kvoruma, a kako se ostvaruje kvorum bez članstva u kolektivu? Nikako. Ili ovako, pomalo hipijevski. Ovakav način donošenja odluka čak i ne bi bio toliko problematičan

da pričamo o nekakvoj "partijskoj disciplini", ali HNO ipak nije partija već skupina pojedinaca sa ekstremno eklektičnim idejama.“

Također, jedan od korisnih alata prilikom organizacije akcija su tablice koje se dijele *online* unutar mailing liste, te se mogu uređivati što je vidljivo ostalima koji imaju pristup tablici. Tako se oni koji su na raspolaganju za predstojeću akciju, upisuju u onaj dio tablice, odnos obaveze koji će moći obaviti. To su skupljanje povrća na određenoj tržnici, distribucija plakata, objava događaja na Facebooku, pribavljanje ključa od prostorija za kuhanje, eventualno dobavljanje kruha, kuhanje, dijeljenje hrane, printanje literature i čišćenje posuđa i prostora nakon same akcije. Kroz posljednjih nekoliko godina isprofilirala su se neka pitanja unutar kolektiva koja se mogu istaknuti kao točke prijedora odnosno nekakve nesuglasice koje se opetovano raspravljaju unutar kolektiva. To su pitanja u vezi podrške određenim inicijativama ili prosvjedima, pitanje suradnje s nevladinim udrugama, pitanje medija, te pitanje prostora. Ovo zadnje je specifičan problem kolektiva jer se kolektiv nekoliko puta selio. Jedno vrijeme su kuhinja i spremište kolektiva bili u prostoru Medike, što se nije činilo kao najbolje rješenje. Kolektiv je često isticao želju za vlastitim i autonomnim prostorom jer onda ne bi morali ovisiti o drugima koji zapravo prostor daju na korištenje, a i izbjegla bi se problematika suradnje s nevladinim organizacijama. Neki ljudi unutar kolektiva koji se smatraju radikalnijim anarhistima i anarhistkinjama su s vremena na vrijeme isticali suradnju s nevladinim udrugama kao problematičnu jer smatraju da je „Hrana, a ne oružje“ kao bazično anarhistički i neformalan kolektiv u principijelnim suprotnostima s NGO-ima²¹, s obzirom na to da udruge primaju novac od države i imaju hijerarhijsku i formalnu strukturu, te kapitalistički način djelovanja. To je poprilično kontradiktorno za sam kolektiv, ako se uzme u obzir da koristi prostor nevladine organizacije, odnosno Zelene akcije. Ta tema se često izvlačila na sastancima i kao moguće rješenje se 2018. godine pojavila ideja o preseljenju u tadašnji novoosnovani skvot BEK, ali nakon što se to nije uspjelo ostvariti pričalo se o pokretanju vlastitog skvotiranog prostora za potrebe „Hrana, a ne oružje“ kolektiva. Uz brojne rasprave, na koncu, kolektiv i danas još koristi prostorije Zelene akcije za svoje djelovanje, te se sve više otvara prema različitim suradnjama s različitim organizacijama i inicijativama. Povremeno se koriste kuhinje autonomnog skvota

²¹ Kritika civilnog sektora, odnosno nevladinih organizacija zapravo je česta u okvirima anarhističke literature i diskusija. U tekstu „Civilni sektor: Trojanski konj kapitalizma“ (2015) oštro se osvrće na civilni sektor koji financiraju velike korporacije i države, te samim time imaju moć nad njima i na taj način slabe područja borbe kojima se prividno bave nevladine organizacije. Po njima, to je samo jedan od načina stvaranja iluzije slobode izbora i zajedničke borbe, dok se zapravo takvim djelovanjem podupire dominacija kapitalističkog sustava.

Klaonica, prostora AKC Attack u Medici ili se po potrebi uspostavljaju spontane i gerilske kuhinje u javnim i ostalim prostorima.

„NGOovi često pristaju na nekakve idiotske korake poput slavnog primjera velikog postignuća Prijatelja životinja da im Gavrilović isposluje jednu vegansku paštetu što su upravo ti idiotski kapitalistički trikovi prisvajanja tržišta. Toliko slijepi, a kamoli da ne pričamo o tome da ne samo da pristaju na jeftine kapitalističke trikove kroz takve gluposti nego i pristaju što je još gore i dublje na komodifikaciju hrane. Jer će ta sitna pašteta vjerojatno koštati 15 kuna, ali uopće koštati će. Mi nemamo nekakav blizak NGO jer ne postoji NGO koji bi prozivao vladu ili bilo koga na to da bi hrana trebala biti pravo i da ne želimo uopće da pričamo o tome. To je borba sa vjetrenjačama i oni ne mogu prozivati te ogromne monstrume protiv takvih stvari jer je to bitka koja se vjerojatno ne može dobiti. To samo mogu luđaci poput nas, stajati sa protestnim transparentima i dijeliti besplatna variva.“

Također, jedna od točaka prijepora se ispostavila kroz odnos s medijima, odnosno kroz pitanje treba li surađivati s medijima ili ne. Stariji postav kolektiva, onaj prije recimo desetak godina je odbijao bilo kakvu medijsku pažnju, ali se to s vremenom promijenilo kao što se i promijenilo stajalište spram Facebooka koji je danas glavni alat za promidžbu kolektiva *online*. Ako neki medij, primjerice televizija ili radio odluče napraviti prilog o „Hrana, a ne oružju“, onda se unutar kolektiva raspravi hoće li se pristati na to ili ne. Politika je da se uglavnom pristaje na reportaže koji rade mali i nezavisniji mediji, dok se one veće, poput HRT-a odbija.

„Bilo je nesuglasica oko medija zato što dolaze ti novinari, a mi nismo znali kako da se s njima odnosimo jer su stalno govorili kontra informacije. Govorili su da smo humanitarna udruga, za pomoć beskućnicima, u vijestima, što je totalno ono bez veze. Sve bi izrezali i išlo bi kontra onoga šta mi kažemo. Tak da, I. je imala ideju da mi njima okrenemo leđa kad oni dođu, a ja sam govorio da trebamo ići u medije da ljudi čuju za nas da dođe što više ljudi. A ona je govorila da to nije po tim anarhističkim načelima i da se ne možeš oslanjati na medije. Tu smo se cijelo vrijeme kačili i tu su se ljudi podijelili ko šta misli.“

Ono oko čega se ljudi ponekad razilaze su i razne podrške prosvjedima i događajima, ali se nesuglasice brzo iskomuniciraju jer se uvijek nađe neko dobro rješenje po pitanju toga treba li nešto podržati ili ne, te se na različite načine doznaju informacije koje to podupiru ili ne.

„Na sastancima mislim da je dosta produktivno kada raspravljamo oćemo li podržati, kad je bio ovaj Marš za životinje, oćemo li to podržati, kad nas je I. malo bolje upoznala kako funkcionira to Društvo za zaštitu životinja i PETA i to. Kad dobiješ neke informacije od insajdera onda cijela zajednica cijeli kolektiv odlučuje hoćemo li podržati tu akciju ili nećemo svojim dolaskom i kuhanjem.“

7.4 Direktna akcija: organizacija i provođenje „Hrana, a ne oružje“ akcija

Direktna akcija kao sredstvo za poticanje kritičkog djelovanja i promišljanja društvenih problema, te dominantnih struktura koje reproduciraju nejednakosti i nasilje pokazala se kao dobra praksa. Kao što je već ranije naznačeno, direktna akcija je strategija u postizanju političkih ciljeva i širenju ideje koju kolektiv promiče, a to rade na način da recikliraju hranu s tržnica, pripremaju je i dijele bilo kome tko ju želi, a uslijed toga aktivisti i aktivistkinje na licu mjesta komuniciraju određene ideje koje stoje iza te akcije. U slučaju kolektiva „Hrana, a ne oružje“ u Zagrebu ovo je dobar princip kako u javnom prostoru i samoorganizacijom širiti anarhističku ideju i pokušati pozitivno utjecati na društvenu promjenu. Direktna akcija je, za razliku od predstavljачkih i zagovaračkih načina djelovanja kakvi su tipični za recimo udruge ili stranke, jako efektivna i neposredna. Naravno, to ne znači da predstavljачke i zagovaračke inicijative isto tako ne promišljaju društvo kritički i kritički se ne osvrću na društvene teme, nego je direktna akcija u ovakvoj formi kakvu kolektiv „Hrana, a ne oružje“ provodi izravno stupa u kontakt s ljudima komunicirajući im direktno političke ideje i društvenu kritiku. Već je prethodno u kazivanjima istaknuto kako se tom akcijom komunicira borba protiv kapitalizma i sistemskog nasilja, države, zagovaranje veganstva i solidarnog djelovanja u vidu zajedničke organizacije i distribucije hrane svima koji ju nemaju ili žele. U ovom slučaju, upravo taj princip obaziranja na konkretan problem bacanja hrane, a onda i prikupljanje te hrane iz razloga što se tako direktno upućuje na navedeni problem i kako hrane ima dovoljno, samoorganizirano kuhanje, te onda dijeljenje hrane onima koji nemaju, ali i svima koji ju žele se na vrlo jasan i direktan način ostvaruje u javnom prostoru u neposrednom kontaktu sa slučajnim prolaznicima. Naravno, taj neposredni kontakt ponekad može biti jako iscrpljujuć za aktiviste i aktivistkinje jer su konkretno tamo gdje dijele hranu prisutni i izloženi različitim komentarima, mišljenjima i diskusijama koje se nerijetko otvore pored štanda s ljudima najrazličitijeg spektra razmišljanja. Tamo se znaju naći izrazito otvoreni i liberalni ljudi, ali i oni kojima se ta ideja nipošto ne sviđa ili će naći neku zamjerku u radu kolektiva i jako invazivno pristupiti razgovoru. Većina ljudi koji su bili ili prije ili jesu u kolektivu vide ovakav način djelovanja kao izrazito ispravan i vide ljepotu u tome upravo zato što nudi mogućnost razgovora s ljudima i to je ono što je ljudski i prisno, a što se možda ne viđa često na ulici. Dakle, direktnu akciju odnosno strategiju kakvu provodi kolektiv „Hrana, a ne oružje“ možemo okarakterizirati kao neposrednu i izravnu u kontaktu s ljudima, ali i kao neprofitno, neparcijalno i solidarno dijeljenje iz kojeg se iščitava pacifistička narav akcije spram svih živih bića.

„Mislim da je jako važno s ljudima pričati, kroz praksu ih dotaknuti sa teorijom. Mislim da je to najefikasniji mogući, bar koliko je meni poznato, način na koji ljudima približiš ideju. Svima je to nešto zajedničko, svi moraju jest i onda nekako kroz to puno lakše dođeš do ljudi nego da ideš s neakvim agresivnim ili bilo kakvim metodama koje su jednako tako direktne ali drugačije. Ljudima puno više leži pacifistički pristup. Isto ko kad ja individualno idem pričati o veganstvu, nikad nisam dobila dobru reakciju kad bi s nekim išla ulaziti u gorljive rasprave svađe i takve stvari. Puno mi je češće pošlo za rukom kad sam ponudila da nešto pojedu, kroz tako nešto lijepo pristupila tad sam najčešće dobila odlične reakcije i interes i iskrena nekakva pitanja, a ne samo podbadaња ili reakcije iz čistog nerazumijevanja. Po meni, mislim da je to za neku širu populaciju koju mi pokušavamo dotaknuti takva jednostavna direktna akcija po meni najbolja.“

„Bitno je da se pokaže kako kroz vrlo jednostavnu metodu organiziranja i djelovanja možemo ostvariti jednake rezultate kao i ostali. Bitno je da se pokaže kako grupa običnih ljudi može obaviti isti rad institucija, partija i buržuskog aparata. Bitno je da se pokaže uloga samoorganizacije ljudi i da se prevaziđe građansko društvo. Sve su to po meni neki koraci koji su nužni za širenje klasne svijesti, a bez direktne akcije su kontradiktorni.“

Ono što ljude zadržava u kolektivu je, između ostalog i već navedenog, atmosfera i način na koji se provode akcije. Sami tijek akcije omogućava da se bude korisno u onom segmentu u kojem je osoba spremna i u mogućnosti odvojiti svoje vrijeme i rad za takvo nešto. Od prikupljanja hrane do čišćenja prostora nakon akcije, ljudi se druže i međusobno uče djelovati u grupi i cijeniti različite doživljaje i iskustva koja dobivaju kroz ovakav rad.

„Došla sam odmah ujutro, pripremali smo hranu, zezali se, pričali, družili, poslije smo to nosili na Cvjetni. Svidjela mi se atmosfera, puno ljudi je došlo, pa smo pričali i dijelili to. Pozitivna je jako atmosfera, smiju se ljudi, pušta se muzika, priča se. Opušteno i pozitivno. A na dijeljenju mi je isto bilo dobro, iako se sjećam da je na toj akciji bila ona neka žena šta nam je prigovarala zašto životinje, a ne djeca. Nešto o abortusu je bilo.“

„Atmosfera mi je uglavnom super stvarno. Mislim da je bio moj prvi HNO, u osam ujutro dođem u info centar Zelene i bilo je onako 15 pankera koji šutke sjeckaju sve u 16 sa nekim screamo punk bandom, rano ujutro i rekla sam dobar dan, može. To mi je bilo odlično, veselo je svakako je, zavisi. Ne bude čemerno, zna bit malih stresića, ali uglavnom pređemo preko toga. Mislim da nekako i lakše skupa u kolektivitetu pređemo preko tih gluposti, ili nešto kasnimo, netko zaboravi stol, al to su tak male stvari i super mi je da opet skupa prebrodimo te gluposti, tako da uglavnom bude

zabavno, bude žustro, padnemo uvijek s nogu na kraju akcije. Nekad malo zapne, ali to je taj rad u grupi gdje učimo i kako je to trodnevan posao uglavnom: prvi dan je skupljanje hrane, drugi dan je sama akcija koja ti oduzme dobar dio dana, treći dan je još post čišćenje često i zna malo doć nekad do nesavršene raspodjele odgovornosti, ali opet, okej, to je taj dio učenja možda.“

7.5 Fokus djelovanja kolektiva – solidarnost naspram humanitarizma

Unatoč različitim motivacijama i različitim osobnim fokusima unutar kolektiva i dalje se ističe nekoliko osnovnih i važnih društvenih pitanja prema kojima je djelovanje kolektiva usmjereno. Zagrebački „Hrana, a ne oružje“ je danas fokusiran na pitanje prekomjernog bacanja hrane, ekološko pitanje, nejednakosti uzrokovane lošom raspodjelom resursa u svijetu, siromaštvo, beskućništvo, stambena kriza, pozitivni utjecaji veganstva na okoliš, kritika kapitalizma, konzumerizma i militarizacije društva. Moji kazivači i kazivačice su kao glavne fokuse djelovanja kolektiva također istaknuli/e i pitanje solidarnosti na kojem se temelji kolektiv, odnosno potrebu za naglašavanjem kako se radi o solidarnom činu, a ne humanitarnom. Važnost naglašavanja ove suprotnosti je u produbljivanju društvenih nejednakosti s jednokratnom humanitarnom pomoću, posebice od strane Crkve na način da se bez šire kritike i cjelovitosti pruža pomoć odozgo bez uključivanja tih skupina i otvaranja mogućnosti da se marginalizirani uključuju u procese samoorganizacije i borbe protiv manjkavog sistema. Heynen ističe kako je humanitarizam još jedno od polja depolitizacije borbe i produbljivanja neoliberalnih odnosa zbog toga što ta pomoć ne dolazi samo od privatnika i korporacija nego i od same države tako da je gotovo nemoguće biti političan u distribuciji tih dobara (Heynen 2010:1226–1227). Nadalje, Heynen tvrdi kako, s jedne strane, poticanje fizičkih osoba u privatnom životu da odvajaju humanitarne priloge za siromašne miče fokus s odgovornosti države da se bavi tim stvarima, a s druge stranese stvara kontrola nad siromašnima i oslabljuje se njihovo polje moguće borbe (Ibid.).

Jedna od kazivačica ističe da je fokus „nekako praćenje nekih društvenih zbivanja u gradu ajmo reć ili državi i uključivanje po potrebi, organiziranje akcija podrške“. Svi moji kazivači i kazivačice su istaknuli važnost osvještavanja ljudi po pitanju problematike vezane uz hranu, te da koji god fokus kolektiv imao , uvijek je prožeto s problematikom hrane i to je upravo način na koji se lakše pristupa javnosti, odnosno konkretnim pojedincima i pojedinkama na ulici.

„Ključna riječ je meni se čini osvještavanje. Osvještavanje ljudi o tome koliko se hrane baca, koliko ima gladnih ljudi, osvještavanje o tome što ti možeš napraviti i da ne moraš jesti meso i da se možeš nahraniti savršeno onako iz maltene iz ničega i na kraju

krajeva to, svijest o tome u kakvom sustavu mi živimo i zašto živimo u takvom sustavu.“

Na različite načine je i ključan trenutak samoorganizacije, koji ističe moja kazivačica: „samoorganizacija je nešto o čemu baš prečesto i eksplicitno ne progovaramo, ali svojim primjerom bi tili pokazat ekipi oko sebe da je bitno da se samoorganiziramo“. Ono što bi aktivisti i aktivistkinje osobno htjeli postići kroz kolektiv svojim djelovanjem je upravo ta poveznica između hrane i osvještavanja ljudi o drugačijim oblicima društvene promjene, samoorganizacije i borbe protiv neefikasnog sistema koja omogućava lakši pristup prema ljudima *izvana*. Osobno djelovanje i kolektivna akcija su na taj način isprepleteni i čine težnju prema pozitivnoj promjeni. Ono što je istaknula jedna sudionica kolektiva, a što je posebno sugestivno jest to da je cilj pokreta „Hrana, a ne oružje“ i kolektiva zapravo prestanak njegovog postojanja. Jer kada ne bude više potrebe za isticanjem problema kao što je loša raspodjela hrane koja je u stvari osnovna ljudska potreba pa samim time i osnovno ljudsko pravo, a ne komoditet koji je stvoren tržišnim kapitalizmom, onda više neće biti ni potrebe za kolektivom koji reakcionarno i simbolički upućuje na ovakve probleme.

„Mi ne želimo da takvo današnje društvo potraje. Mi želimo upravo uništiti taj kapitalizam jer mi možemo naučiti svakog do zadnje osobe da pobere hranu na placu, ali mi ne želimo takvo društvo. Ne samo da mi želimo da prestanemo postojati, nego želimo i da naša rješenja sva prestanu postojati. Jer ako branimo da nam je solucija da naučimo ljude da skupljaju hranu i tako nekako podrivamo taj po meni ključni cilj, ključni protest da kapitalizam treba umrijeti što prije.“

Ono što je još važno za današnji zagrebački kolektiv „Hrana, a ne oružje“ je pitanje feminizma i feminističke kritike kapitalizma i patrijarhata. U mom osobnom sudjelovanju u kolektivu unazad par godina i kroz razgovore s različitim sudionicima i sudionicama kolektiva, zapaženo je prisustvo tog pitanja više nego što je bilo u prijašnjim generacijama kolektiva. Emma Goldman u knjizi *Anarhizam i drugi ogledi* (2001), koja je prvi put objavljena 1910. godine u New Yorku, oštro se osvrće na žensko pitanje potlačenosti i poteškoća emancipacije kroz kritiku države, Crkve i dominantno patrijarhalnog društva. U anarhističkoj maniri ona se obrušava na pitanje ženskog prava glasa zapravo kritizirajući cijeli sistem i naglašavajući da ženska emancipacija nije sačinjena od ženskog prava glasa (Goldman 2001:155–157). Dapače, dok god je sistem taj koji diktira pravila i način stvaranja zakona i provođenja prava glasa, žene će biti u službi sistema koji porobljava. Nadalje, ona ističe kako ženska emancipacija ne leži u ni u prividnoj ekonomskoj emancipaciji žene jer su žene i dalje bile potplaćene te su i dalje bile

izrabljene i kod kuće i bile su izrazito fizički i psihički iscrpljivane kako bi mogle postići uspjeh u svojoj karijeri. I dalje je mnogo teže ženama u postizanju emancipacije i slobode, a u tom procesu ona ističe kako žena gubi dodir sama sa sobom i kako to guši njezinu ženski prirodu i mogućnost da bude humana u najistinskijem smislu. Posebice se obrušava na intelektualne krugove i njihovo poticanje emancipacije čija je mana „umjetna krutost i uskogrudna obzirnost koje proizvode prazninu u ženskoj duši što joj neće dati da pije na izvoru života“ (Goldman 2001:171–172). Na trenutke ova vizija emancipacije čini se kao romantičarski karakter i opet se poziva na žensku prirodu kao istinski divlju i onu koju se treba osloboditi, pri tome dajući naglasak na individualnoj i unutrašnjoj emancipaciji žene, a time se izostavlja kolektivno djelovanje i važnost ženskog kolektiviteta za uspostavljanje novih odnosa i rušenje starih tradicija i kalupa. Zagrebački „Hrana, a ne oružje“ u velikoj većini čine žene i iznimno je bitan naglasak stavljen na žensko kolektivno djelovanje i osnaživanje kroz aktivizam, te ideološki se vidi poveznica između porobljavanja okoliša, životinja i prirode te porobljavanja žena. Kolektiv danas podržava brojne druge inicijative i kolektive koje se bave pitanjem feminizma, ženskog rada, prava na pobačaj i općenito zagovaraju ženskog pitanja, te se zalaže za kritiku kapitalizma u ključu ženskog pitanja. Isto tako, s obzirom na to da je stereotipno žena vezana za privatni dio života, odnosno za dom i kuhinju, te prehranjivanje obitelji, važno je da kolektiv progovara o tome približavajući problem bacanja hrane i da radi na pokušaju razbijanja tih predrasuda, čineći to pitanje hrane jednako važnim za sve, jer je to temeljno pravo svih ljudi nezvezano za spol i rod.

7.6 Odnos sa zajednicom

Kao što je već spomenuto, „Hrana, a ne oružje“ u Zagrebu surađuje s brojnim drugim inicijativama i organizacijama i daje podrške prosvjedima koji se referiraju na probleme i tematiku sličnu onima kojima se bavi i „Hrana, a ne oružje“ Zagreb. S obzirom na brojnost i raspon tematike kojima se kolektiv bavi i načine na koje se referira na aktualne društvene probleme, posebice one aktualne u lokalnom kontekstu, moguće je kategorizirati te suradnje i podrške, te prigodne akcije koje kolektiv organizira u javnom prostoru. 2011. godine kolektiv je dijelio hranu na Festivalu etike koji je organizirala udruga Stop specizmu, a 2013. godine je dijelio hranu na Cvjetnom trgu u periodu kada su se diljem svijeta organizirali marševi protiv Monsanto, te se tom akcijom kritički osvrnulo na GMO hranu i korporaciju Monsanto. Isto tako, HNO je sudjelovao na Okolišnom filmskom festivalu 2015. godine, gdje su aktivisti i

aktivistkinje kuhali/e i dijelili/e hranu, te su se zainteresirani mogli uključiti u taj proces. Postoje razne podrške inicijativama i suradnje vezane uz ekologiju i veganstvo, te je kolektiv „Hrana, a ne oružje“ 2016. godine sudjelovao u programu „Zelena močvara“ u suradnji Zelene akcije i kluba Močvara gdje se održala radionica kuhanja i program se bazirao na zagovaranju održivog razvoja, zaštite okoliša i kritičkog promišljanja društva i ekonomije. HNO je 2017. godine sudjelovao na ZegeVege sajmu predstavljajući svoj program i dijeleći veganski obrok. Ove godine je kolektiv sudjelovao u programu Zelene akcije „Trokrilni ormarić razmjene“ gdje se poticala održiva i lokalna zajednica, predstavljale različite lokalne inicijative koje se bave pitanjem održivosti, recikliranja, kompostiranja i ekonomije razmjene. Također, kolektiv je sudjelovao 2019. u konferenciji pod nazivom „Filozofsko znanstveni aspekti veganstva“ na Filozofskom fakultetu u organizaciji studenata filozofije. Konferencija se usmjerila na veganstvo kao na pokret na koji se osvrnulo znanstveno, analitički i političko ekonomski, a HNO kolektiv je održao radionicu, te dijelio hranu u prostoru Fakulteta. Dakle, kolektiv ne djeluje uvijek isključivo praktično, nego se ponekad samo predstavlja i djeluje zagovarački, kao što je bilo jednom prilikom na Filozofskom fakultetu u KSFF-u, te u klubu Booksa, također u sklopu jedne konferencije (City-scapes 2019.) koja se bavila različitim građanskim i aktivističkim inicijativama koje djeluju u javnom prostoru grada ili se na neki način aktivistički bave javnim prostorom. Kolektiv je surađivao i s inicijativom Parktipicacija u području javnih i urbanih vrtova i kompostiranja, te je prisustvovao akciji uređenja SC vrtuljka 2016. godine (vrta unutar Studentskog centra). Također, u suradnji s Parktipicacijom je kolektiv „Hrana, a ne oružje“ 2014. godine obilježio Dan bez kupovine, kritički se osvrćući na pitanje konzumerizma i kapitalizma, te se uz dijeljenje hrane na licu mjesta moglo naučiti kako praktično odvajati biootpad i kompostirati.

„Hrana, a ne oružje“ kolektiv 2017., 2018. i 2019. godine sudjelovao je u Noćnom maršu za Osmi mart odnosno Dan žena u organizaciji fAKTIV-a, feminističkog kolektiva „čije područje djelovanja obuhvaća borbu za radnička i socijalna prava žena, protiv rodno uvjetovanog nasilja prema ženama, te zalaganje za reproduktivna i seksualna prava“²². U samom kolektivu se kaže da je to već „tradicionalna“ akcija kojom se podržava rad fAKTIV-a, ali i referira se na aktualne probleme u hrvatskom društvu i šire, posebice po pitanju ženskih i reproduktivnih prava jer ipak se kolektiv smatra anarho-feminističkim. Kolektiv je nekoliko puta podržao Zagreb pride, odnosno Povorku ponosa, počevši od 2006. godine i prvog

²² Izvor: Facebook stranica feminističkog kolektiva fAKTIV. URL: <https://www.facebook.com/fAKTIV/> (18. 12. 2019.)

Interacionalnog Pride-a. 2019. jedna akcija je bila usmjerena na prikupljanje novca za pomoć jednoj transrodnoj osobi.

U periodu od 2015. do 2019. se inicijativa, odnosno akcija „Uzmi ili ostavi“ koja je bila sastavni dio kolektiva „Hrana, a ne oružje“ uz dijeljenje hrane sve rjeđe provodila, a danas se više, zbog manjka prostora za skladištenje odjeće, ne održava. U godinama prije toga, taj dio kolektiva također je bio važan jer se uz hranu mogla uzeti besplatna odjeća na licu mjesta, a mogla se i ostaviti ona odjeća koje više nekome nije bila potrebna, te se na taj način podupirala ekonomija razmjene. Šimleša piše o antiglobalističkim zbivanjima u Hrvatskoj 2002. godine i navodi kako se tada osnovala inicijativa „Drugačiji svijet je moguć“ povodom sastanka Svjetske banke i MMF-a u Washington D.C.-ju i porastom nasilja na Bliskom Istoku, te kako je raslo zanimanje za pitanja militarizacije, globalizacije i sličnog, „ljudi su bili posebno oduševljeni kolektivom „Hrana, a ne oružje“ koji je dijelio hranu upozoravajući ogromna sredstva koja se ulažu u industriju oružja, dok je stotine milijuna ljudi gladno uz obilje hrane“ (Šimleša 2006:124). Šimleša u tom istom poglavlju navodi kako je bilo karakteristično za Hrvatsku da postoji jako loša suradnja između sindikata, farmera i civilne scene, ali da su neke anarhističke grupacije imale pokušaj da pomognu radnicima, te da je 2001. HNO kolektiv nosio hranu radnicima i radnicama za vrijeme štrajka u tvornici NIK i Croatiabusu, a organizirana je i tribina s radnicima iz PPK Valpova (Ibid.:126–127). HNO je sudjelovao 2006. na aktivističkoj karavani mira koja je u raznim gradovima u regiji zagovarala pacifizam i antimilitarizaciju društva, te 2008. na antiratnom prosvjedu povodom Bushevog gostovanja u Zagrebu. 2007. godine kolektiv „Hrana, a ne oružje“ pokrenuo je vlastitu inicijativu pod nazivom „NEĆU NATO!“, o čemu jedan davno aktivno sudionik kolektiva govori:

Inicijativu "NEĆU NATO!" je baš HNO pokrenuo. To je bilo aktualno 2007. kada se spremao ulazak Hrvatske u NATO, a HNO je stajao na poziciji da nije sporan samo ulazak neke države u NATO, nego postojanje saveza općenito. Izradili smo za to i poseban transparent koji je išao okolo s nama na sve HNO akcije, posebne letke i drveni pano na kojem su bili razni tekstovi (zidne novine). Do kraja godine smo te akcije krenuli raditi tempom od jedanput u dva tjedna i održali smo taj tempo sigurno do sredine ljeta, ali nastavili smo ih raditi i od jeseni do kraja godine. Mislim da smo time 2007. godine postigli najveći kontinuitet održavanja akcija otkad postoji zagrebački kolektiv. Od tada je i "Uzmi ili ostavi" postao redoviti "privjesak" svim

budućim HNO akcijama (meni znam, mogu garantirati do cirka 2010/11, za dalje ne znam).²³

2010. godine HNO kolektiv je održao akciju dijeljenja hrane za Prvi maj u parku Maksimir, gdje gradonačelnik tradicionalno dijeli grah svake godine, pa se time htjelo kritički osvrnuti na konzumaciju mesa, ali i htjelo se vlastitom scenom oponirati sceni izrežiranoj od strane vlasti. Iste godine je kolektiv dijelio hranu za vrijeme protestnih zbivanja u Varšavskoj protiv otvaranja garaža na Cvjetnom trgu. 15. listopada 2011. godine kolektiv je dijelio hranu na Trgu bana Jelačića u sklopu protestne inicijative „Okupirajmo Wall Street“ koja je pod nazivom „Occupy Wall Street“ nastala kao kontinuirana protestna akcija u New Yorku koja je protestirala od 17. rujna te godine ukazujući na centre korporativne moći i koliko korporacije i banke produbljuju društvene nejednakosti. Protesti su se širili diljem SAD-a, a 15. listopada su protesti organizirani i diljem svijeta. 2017. godine HNO kolektiv je dijelio hranu u protestnoj šetnji na potezu Cvjetni trg – Trg bana Jelačića – Europski trg – Trg kralja Tomislava protiv uvođenja vojnog roka u Hrvatskoj. Nekoliko godina za redom kolektiv je obilježavao Dan bez kupovine (hrana se dijelila jedne godine na Glavnom kolodvoru, a jedne u Novom Zagrebu ispred trgovačkog centra Avenue Mall), Svjetski dan hrane, Svjetski dan vegetarijanstva, te „Anti-Valentinovo“ akciju 2018. i 2019. godine čime se upućivalo na kritiku komodifikacije i konzumacije ljubavi kroz tržišne proizvode.

Kolektiv sudjeluje i na Anarhističkom sajmu knjiga nekoliko godina, ali i na ANFEMA festu, te Antifa festu i raznim dobrotvornim koncertima. Prostori u kojima HNO sudjeluje u ovakvim manifestacijama su prvenstveno bili Medika i skvot Klaonica. U Klaonici je kolektiv „Hrana, a ne oružje“ podržao 2016., 2017. i 2019. proslavu rođendana skvota i organizirao kuhanje i dijeljenje hrane, a 2016. je zajedničkim snagama između HNO-a i skvota Klaonice skuhanu domaću pivo.

„Hrana, a ne oružje“ surađuje i s inicijativama koje se bave izbjeglicama i problemom migrantskih politika kao što je Centar za mirovne studije ili Are You Syrious?. 2016. godine u sklopu programa „Tjedan izbjeglicama“ kolektiv organizira kuhanje hrane koju transportira do hotela Porin gdje su smješteni tražitelji/ce azila i tamo, uz druženje i davanje podrške i solidarnosti, dijele hranu osobama sa statusom tražitelja/ica azila. Iste godine u sklopu Defencing festivala kolektiv kuha i dijeli hranu zajedno s izbjeglicama u Kumrovcu gdje se

²³ Izvještaj s prve „NEĆU NATO!“ akcije dostupan je u online arhivi H-altera: <http://h-alter.org/vijesti/necu-nato-al-hocu-akciju>

zajedničkom suradnjom između izbjeglica, transnacionalnih aktivista i aktivistkinja, lokalne zajednice i civilnog društva formirala privremena autonomna zona između dvije granice (Hrvatske i Slovenije) čime se ukazivalo na problematiku zatvaranja granica i nasilnih politika prema migrantima. 2019. godine kroz nekoliko akcija kolektiv je organizirao solidarno prikupljanje novca za No name kitchen, organizaciju koja se bavi distribucijom hrane, odjeće, obuće, lijekova i pružanjem psihološke pomoći i integracijom izbjeglica u izbjegličkim kampovima u Šidu i Velikoj Kladuši. Kolektiv je surađivao i s humanitarnom udrugom „Fajter“ koja pruža pomoć beskućnicima, te su beskućnici nerijetko dolazili na kuhanje i druženje tijekom akcija, tako da s obzirom na to da je kolektiv uključiv i otvoren, te poziva na sudjelovanje, ima i integrativnu funkciju marginalnih skupina u društvu.

Komentari prolaznika i aktivističke zajednice su uglavnom pozitivni kada je u pitanju „Hrana, a ne oružje“. Sudionici/ice kolektiva objašnjavaju to kao jednostavno zdravorazumski – teško je reći da je loše dijeliti hranu besplatno i nahraniti ljude, posebice kada se radi o hrani koja bi ionako, nažalost, završila u smeću. Ono što je zanimljivo i univerzalno kod dijeljenja hrane je ljudsko čuđenje koje ne prestaje već godinama kada vide da im se daje nešto besplatno. To čak u slučajnim prolaznicima pobuđuje neku sumnju i pitanja poput: „Za koga vi radite?“, „Koja ste stranka?“ i „Tko je tu glavni?“ jer ne mogu vjerovati da grupa funkcionira horizontalno i da nema nekog tko ima ovlasti ili nekog tko je predsjednik, a isto tako je začudno to da se radi sasvim volonterski i da nitko od aktivista i aktivistkinja ne dobiva novac za svoj rad. Ljudi su uglavnom sretni ili ugodno iznenađeni kada vide da netko radi nešto tako očigledno dobro i to sasvim besplatno, s tim da tu malo izmiče politička podloga, jer ljudi lakše percipiraju samo voluntarizam, ali ne i politički obojenu solidarnost. Neki na anarhističkoj sceni smatraju „Hrana, a ne oružjem“ eklektičnim i djetinjastim, te kao nekakvim prijelazom u neki „ozbiljniji“ tip aktivizma.

„Reakcije su svakakve i šta mene najviše rastužuje su ljudi koji skuže o čemu pričamo, jer ima dosta ljudi koji ne skuže koji misle: „a ovi su humanitarni i baš su dragi“ i ono „nahranit gladne“, ima onih koji skuže i kao: „ma dajte šta's ti, šta možemo mi ovde i šta možemo prominit i šta se opće truditi“. To mi je najtužnije, a toga ima, jebiga. Tu smo i jesmo zato jer imamo generalno taj stav „šta mi tu možemo“ i „šta se opće trudiš“.“

7.7 Javni prostor kao dijeljiv, slobodan i neometan prostor političke akcije i komunikacije

Važnost „Hrana, a ne oružje“ akcija je upravo ta da se odvijaju u javnom prostoru putem kojega se na licu mjesta i jako direktno komuniciraju ideje pokreta sa slučajnim prolaznicima i svima zainteresiranima, ali i na taj način se otvara prostor za adresiranje različitih društvenih problema i uopće se otvara prostor diskusije o društvenim pitanjima. Heynen piše kako „Hrana, a ne oružje“ svojim djelovanjem *razotkriva glad* i čini ju vidljivom, ali ne samo na protočnim javnim prostorima nego i na simbolički važnim prostorima (Heynen 2010:1229). Primjerice, u Barceloni lokalni kolektiv „Hrana, a ne oružje“ jednom tjedno dijeli hranu ispred turistički poznate i simbolički važne bazilike Sagrada Familia kao provokativan čin otpora (Fessenden 2017:24). Ovakvim tipom akcije koja je neprijavljena i zapravo ni ne traži od struktura vlasti da ju odobre, jer kao što je hrana pravo, tako je i korištenje javnog prostora pravo, zapravo se propituje sloboda korištenja javnog prostora i odnosa vidljivog/nevidljivog u gradskim prostorima. „Hrana, a ne oružje“ „nastaje osvjetliti trend osiromašenja hrvatskoga društva i dekonstruirati reprezentativnu sliku gradske *špice* privlačeći na centralne trgove ekonomski deprivirane ljude“ (Gulin Zrnić i Škrbić Alempijević 2019:285). Svi aktivisti i aktivistkinje iz kolektiva naglašavaju upravo tu važnost vidljivosti kolektiva u javnom prostoru koji može biti mjesto osvješćivanja ljudi o problemima o kojima možda ne razmišljaju inače.

„Problem beskućništva i svega ostalog što se potire ispod praga iznosi se na vidjelo, pred druge, na špicu, gdje su ono izlozi i gdje ljudi prolaze i gdje će vidjeti hrpetinu onih koji jedu besplatnu hranu neku. Doći će i možda pitati o čemu se radi, možda će i oni pojesti. To je ta slika koja treba bit. Budu i one žene šta vode cuceke po zagrebačkoj špici i beskućnici tamo pričaju i jedu.“

„To je taj protestni dio gdje se izlazi u javnost i gdje se djeluje sa često, nije uvijek masom ljudi, ali kako baš odemo ko šaka u oko na taj špic Cvjetni, zapravo naiđemo na svakakve ljude i mislim da ljudi okej reagiraju na naše akcije. [...] Djelujemo na neku random skupinu ljudi koja nas nije očekivala i imamo taj vrlo direktan i ne online pristup da možemo oči u oči s njima porazgovarati i ako imaju nekakve kritike ili neslaganje... Po meni, čim ti dotakneš neku osobu ,bilo stara osoba ili dijete, ako potakneš da razmišljaju o nečemu, mislim da ne može jače od toga. Mislim da raditi oči u oči s ljudima je najdirektnije i najjasnije za preć nekakve nesuglasice, za prokomentirati na licu mjesta i za informirati se i to mi je apsolutno super.“

Djelovanje u javnom prostoru je, dakle, pitanje protesta i „prava na grad“. Oponirajući scenu besplatne hrane koja je dostupna svima, naspram svih skupih izloga i kafića, protestira se protiv konzumerizma i komodifikacije hrane. Heynen navodi kako „Hrana, a ne oružje“ akcija mijenja grad i atmosferu u gradu, ne samo na način da se u neki javni prostor postavlja stol na kojem se dijeli hrana, nego i na način da se pokazuje kako „prostorno povezane mreže angažiranih pojedinaca postaju i prepoznaju se kao sila otpora“ (Heynen 2010:1235). Na taj način se ne dovodi u pitanje i u vidljivi prostor samo siromaštvo i neoliberalni odnosi, nego i politike otpora (Ibid.). Isto tako, na vrlo se direktan i blizak način komunicira poruka anarhizma koja je često zgurana u uske krugove ljudi koji su već upoznati s time i na taj način „običnim ljudima“ približava subverzivne ideje i nudi nešto malo drugačije jer ima element spontanosti i neočekivanog. S obzirom na to da se većina akcija odvija na Cvjetnom trgu, u posljednje vrijeme kolektiv pokušava iskušati nove prostore i vidjeti kako će drugi prostori utjecati na tijek akcije i kako će ljudi reagirati, te kako će se simbolička poruka komunicirati u različitim javnim prostorima u Zagrebu. Tako su se primjerice dvije akcije nedavno odvale na Kvaternikovom trgu i Glavnom kolodvoru.

„Užasno je važno da se to odvija na javnoj površini zato što je to onda vidljivo i blisko apsolutno svima. Nije to nešto što radimo za uži krug ljudi koji već znaju neke stvari o anarhizmu ili su donekle upoznati s time ili negdje gdje ne bi bili toliko viđeni. Upravo je zanimljiv taj moment kontrasta i količine i opsega različitih ljudi koji prolaze onuda kroz grad. Upravo u subotu kad je špica u 12, 1 kad svi sjede po kafićima, ispijaju kave i gledaju po izlozima ti dođeš tamo u svu tu silnu masu šarenih likova i ponudiš im nešto potpuno drugačije.“

„Hrana, a ne oružje“ djeluje na način da izvrće odnose moći u javnom prostoru, posebice u periodu kada se javni prostori izrazito podvrgavaju logici tržišta i kapitala, te se privatiziraju i zapravo otimaju od građana i građanki pritom im dajući neka nova značenja i upisujući nove odnose moći.

„Javni prostor je politički prostor, javni prostor je mjesto političke borbe u kojem ti zauzimajući ga odašilješ nekakvu poruku vlastitoga stava i svog političkog svjetonazora. [...] Time što zauzimaš javni prostor, ti zauzimaš nekakvu poziciju i ti se postavljaš direktno protiv nekakvog sistema. Tim više što mi nikada ne tražimo od policije dozvolu da ćemo se okupljati, nego naseljavaš prostor i ti zapravo upisivanjem sebe u taj prostor namećeš se drugima.“

7.8 Odnos (specifičnog) lokalnog i (univerzalnog) globalnog

Pozicioniranje zagrebačkog „Hrana, a ne oružja“ u globalni pokret akcentira jasne sličnosti sa samom filozofijom i principima pokreta, ali kada govorimo o specifičnosti i lokalnom kontekstu zapravo je teško reći bez uvida i komunikaciju s drugim kolektivima diljem svijeta. Naravno, s obzirom da se ovaj rad istražuje podatke prikupljene narativima samih sudionika zagrebačkog kolektiva važno je istaknuti njihovo viđenje specifičnosti kolektiva u kojem djeluju. Kolektiv se u odnosu na globalni pokret reflektira i kroz način organizacije i tema kojima se bavi. Naravno, svaki kolektiv globalne probleme smješta u vlastito okruženje, pa će se ta široka tematika anarhizma, ekologije, feminizma, društvenih nejednakosti, s jedne strane, još više širiti poprimajući i lokalna poglavlja ovisno o aktualnim zbivanjima, ali će se s druge strane, sažimati kanalizirajući velika globalna pitanja u konkretne događaje. Važnost za zajednicu koju aktivisti i aktivistkinje zagrebačkog kolektiva ističu je upravo u solidariziranju s marginalnim skupinama, upozoravanju o hrani kao o primarnoj ljudskoj potrebi, suradnji s različitim inicijativama i tematski srodnim kolektivima, ali i vide važnost u komuniciranju anarhističkih ideja neposredno na ulici slučajnim prolaznicima:

„Razlog zašto je HNO toliko bitan na lokalnoj "sceni" je taj što predstavlja neke anarhističke ideje javnoj sferi društva. Rijetko gdje se anarhizam asocira sa nečim javnim, otvorenim i iskrenim. Prisutnost ovih ideja u kuhinji, na placu, za vrijeme obroka itd. gura anarhizam u dobrom smjeru i otvara prostor za nadogradnju u nešto ozbiljnije.“

Teško je bez velike komparacije s raznim kolektivima diljem svijeta znati točne sličnosti i razlike, te pripadnost u lokalnom okruženju i specifičnost djelovanja ostaje najčešće na osjećaju samih sudionika i sudionica kolektiva koji svojim radom i bivanjem u zajednici i javnom prostoru dobivaju osjećaj lokalnog konteksta. Riječki kolektiv „Hrana, a ne oružje“ prvu akciju dijeljenja održao je 2002. godine i na sličan način se grupa i ideja formirala uz tadašnji anarhopunk pokret, povezujući se uglavnom sa srodnim temama i prostorima, primjerice Infoshop Škatula²⁴, No Pasaran festival, punk koncerti, Ne u NATO itd. Kolektiv također prikuplja hranu na tržnicama i organiziran je horizontalno:

²⁴ Infoshop Škatula je u Rijeci pokrenut 2003. godine, a ideja o radikalnoj knjižnici prvi puta se javila 2001. godine kada su se aktivističke prakse omladine događale u nekadašnjem prostoru udruge Spirit (tadašnji prostor tvornice Rikard Benčić na čijem mjestu je danas otvoren MSU). U Infoshopu su se odvijale različite rasprave o anarhističkim praksama, paralelno su se radile HNO akcije, predstavljale su se knjige i gledali filmovi, a mogla se nabaviti i subverzivna literatura. Prostor se nekoliko puta selio, a 2008. se udruga Škatula legalizirala i djelovala u prostoru bivše zgrade Ivexa, gdje se oformio i Savez udruga Molekula. S vremenom je interes za

„Kolektiv je, kao i svaki drugi HNO kolektiv, samoorganiziran, financira se donacijama, a svi unutar kolektiva su ravnopravni u mišljenju i djelovanju. Sudjeluje desetak osoba, akcije su jednom mjesečno (mada su prije godinu, dvije bile dvaput mjesečno, ali nam je to postalo prenaporno), a sastanke ne održavamo formalno nego se o tekućim problemima raspravlja putem mail grupe ili spontano na pivama.“

Ono što je drugačije od zagrebačkog kolektiva je to što je riječki kolektiv više jedan „ekipni“ projekt, odnosno u kolektivu je manja cirkulacija ljudi iz vana i kolektiv je poprilično homogen. Većinom se svi znaju iz punk priče, odnosno s koncerata, organizacije koncerata i festivala, te se ne uključuju slučajni prolaznici niti ljudi „izvana“. S obzirom na to da zagrebački kolektiv koristi Facebook kao medij putem kojega poziva ljude da se priključe, ali i samim time je puno vidljivi različitim skupinama ljudi, često se priključuju ljudi koji se međusobno ne poznaju s ljudima koji su već u kolektivu, niti se kreću u sličnim grupama. Zagreb je i veći grad, pa samim time ima i više organizacija, inicijativa i društvenih zbivanja, pa je zagrebački kolektiv utoliko više prisutan na određenim prosvjedima, inicijativama, te više surađuje s različitim ljudima. Djelovanje je više rasprostranjeno, a i fokus ljudi unutar kolektiva jer dolaze ljudi iz puno različitijih pozadina i grupa. Riječki „Hrana, a ne oružje“ nema svoju Facebook stranicu i oglašava se putem plakata koje lijepe uglavnom na mjesta kojima cirkuliraju siromašniji građani i građanke, pa i sama „publika“ uglavnom uključuje beskućnike ili ljude slabijeg imovinskog statusa. Za razliku od zagrebačkog kolektiva, riječki prikuplja hranu u dva navrata – uglavnom srijedom i petkom na tržnici, literaturu iznose samo povremeno, a zbog blizine kuhinje i mjesta na kojem se hrana dijeli iznose stolove i stolice za ljude koji jedu, dok zagrebački kolektiv koristi samo javnu infrastrukturu. Kao glavni fokus aktivistkinja iz riječkog kolektiva ističe:

„Glavni fokus djelovanja je spašavanje hrane od propadanja i njeno preusmjeravanje onima koji su gladni/e (iz moje perspektive) što bi onda i bila neka osnovna poruka akcije – mogućnost da direktno utječemo na krivu distribuciju dobara.“

U Zadru postoje dvije grupe koje par puta godišnje organiziraju dijeljenje hrane na ulici. Jedna grupa je vezana uz skvot, odnosno autonomni prostor Nigdjezemska koji postoji od 2015. godine i još je i danas aktivan. Pojedinci i pojedinke aktivni/e oko tog prostora uglavnom organiziraju besplatne veganske večere u samom prostoru, ali povremeno naprave „Hrana, a ne oružje“ akciju na ulici. Druga grupa je do sada organizirala dva dijeljenja hrane na ulici i to pod nazivom „Hrana, a ne oružje“, te je jedna aktivistkinja iz te grupe nakon sudjelovanja u

Infoshop slabio, te je uskoro i prestao postojati, a literatura je završila izložena u atriju Filozofskog fakulteta u Rijeci.

zagrebačkom kolektivu istaknula kako bi mogli od zagrebačkog kolektiva preuzeti ideju o nekorištenju jednokratnog pribora za jelo jer im to "nije palo na pamet", a zagrebačkom kolektivu je izrazito važno da se ne koristi jednokratni pribor iz ekoloških razloga. Nažalost, aktivisti i aktivistkinje iz različitih gradova u Hrvatskoj koji imaju „Hrana, a ne oružje“ inicijative naglašavaju manjak komunikacije među kolektivima iz drugih gradova, te kako zapravo nije bilo prilike da se kolektivi susretnu ili surađuju na nekakvoj razini organizirane suradnje.

Ljudi koji su uključeni u zagrebački „Hrana, a ne oružje“ ističu kako se najviše mogu pozicionirati u globalnom pokretu upravo u interakciji s drugim kolektivima ili u trenutku sudjelovanja u HNO akciji u nekom drugom gradu ili u drugoj državi. Ističe se povezanost lokalne razine i globalne ideje na način da se dijele slični principi, način organizacije i direktna akcija, ali kako osjećaju pripadnost kolektiva u lokalnoj zajednici i prilagodbu kolektiva lokalnom kontekstu. U većim gradovima, poput Praga ili Londona postoji i više kolektiva „Hrana, a ne oružje“ i akcije su puno učestalije, primjerice svako drugi dan s puno boljim i bržim odazivom te aktivnijim ljudima koji i lakše „zagrizu“ za nove akcije i ideje.

„Mislim da dijelimo istu ideju, radimo po istim principima i kad god svojim prijateljima iz Švedske, Španjolske i Amerike kažem: *Evo imali smo danas akciju*, oni znaju o čemu je riječ. Food not Bombs je pokret koji je prepoznat na globalnoj razini i ljudi koji su upućeni u to znaju to u bilo kojem dijelu svijeta. Ne moraš ljudima objašnjavati, nije to samo neki lokalni kolektiv. Prepoznati smo, a opet se prilagođavamo sredini u kojoj jesmo. Iako svi slijede tu neku ideju opet se svaki kolektiv prilagođava sredini i okolnostima u kojima se nalazi. Npr. u Americi sam pročitala da su čak beskućnicima kuhali mesne obroke. Iako je ideja HNO-a veganstvo, oni su ipak kuhali meso da nahrane te ljude. Broj ljudi, mogućnosti, to je sve prilagodba, a ideja je jedinstvena.“

„Iako je HNO kolektiv, svaki ogranak ima svoju autonomiju, odnosno karakteristiku funkcioniranja, ovisno o tome u kojoj zemlji se nalazi. Primjerice, u SAD-u, aktivisti i aktivistice HNO-a u Orlando (Florida) bivaju hapšeni i utrpavani u policijske marice uoči dijeljenja besplatnog veganskog obroka beskućnicima u tamošnjim parkovima. To je tako jer njihova zemlja ima radikalne zakone za suzbijanje beskućništva, ono je ilegalno, pa je i samo dijeljenje hrane beskućnicima, kriminalni čin. U mnogim zemljama HNO akcije su nasilno prekinute od strane policije, pa stoga dijeljenje besplatne hrane zahtjeva borbu, iliti 'revoluciju'. Zagrebački kolektiv, za sada nema takvih problema s policijom, stoga je moguća bolja organizacija štanda, mirniji proces organizacije te manje stresa.“

Na neki način „Hrana, a ne oružje“ je, barem što se tiče prostora Cvjetnog trga, prepoznat i iz tog razloga problema s vlastima nema, unatoč tome što akcije nikada nisu prijavljene. Najgora stvar koja se dogodila kolektivu po pitanju konflikta s vlastima jest legitimiranje neke osobe, odnosno sudionika ili sudionice akcije. To isto tako ovisi o prostoru, primjerice, na Cvjetnom trgu već dugi niz godina policija nije reagirala na akcije, a 2017. i 2019. na Glavnom kolodvoru je došlo do legitimacije i prigovaranja komunalnog redara. To se može objasniti i zbog blizine policijske postaje, ali i tranzitnog prostora Glavnog kolodvora gdje boravi mnogo beskućnika i izbjeglica, pa je policijski nadzor pojačan. Kao specifičnost u odnosu na neke zemlje može se istaknuti i stvaranje komunikacije i poznanstva s prodavačima i prodavačicama na tržnicama. Neke zemlje nemaju tržnice i kolektivi „Hrana, a ne oružje“ se u takvim situacijama snalaze po trgovinama koje prodaju lokalnu hranu ili se dogovaraju s lokalnim proizvođačima hrane ili prikupljaju bačenu hranu po kontejnerima u blizini velikih trgovina. Samim time nemaju priliku dolaziti u interakciju s ljudima na tržnici, što je kod kolektiva u Hrvatskoj poseban dio same akcije, jer su prodavači i prodavačice već naviknuti na dolazak aktivista/aktivistkinja i razvili su određeni prijateljski odnos i međusobno podržavanje. Primjerice, u Ateni lokalni kolektiv „Hrana, a ne oružje“ dobiva hranu putem tamošnje *banke hrane*, dakle, odlaze po hranu na mjesto gdje je ona već distribuirana od strane trgovina i prodavača (Heynen 2010:1228). Također, aktivisti i aktivistkinje ističu da su neke od specifičnosti i dijeljenje anarhističke literature koja nije isključivo vezana uz HNO, podrške i suradnje s raznim inicijativama koje nisu nužno anarhističke, odnos s nevladinim udrugama, te jednostavno način komunikacije s obzirom na kulturne značajke. U Harrisonburgu u Virginiji lokalni HNO dijeli hranu unutar menonitske crkve i obroci nisu isključivo veganski, već dijele i vegetarijanske i mesne obroke (Gelderloos 2006:3, 6). U zagrebačkom kolektivu većina ističe razumijevanje globalnog pokreta, te jasnost vlastite pozicije naspram globalne ideje, ali naglašavaju upravo važnost lokalnog djelovanja i kako je to suština svakog kolektiva „Hrana, a ne oružje“.

„Ja uopće ne razmišljam o HNO-u na globalnoj razini. To i je čar HNO-a. Znaš kako ti uvijek pune glavu s onim inertnim parolama: *A što ćeš ti jedan/a promijeniti?* Meni je HNO pokazao (i još uvijek pokazuje) koliko je ta parola fundamentalno neosnovana. Na početku svojih aktivističkih dana sam se borila s tim *strahom* i željom da moj/naš aktivistički doprinos daleko odjekne i zadobije globalan karakter, ali kada mi je *sjela* činjenica da promjena zaista kreće od osobnih promjena i kako je ta globalna slika uistinu samo mozaik lokalnih inicijativa, stvari su savršeno počele imati svoj smisao. Divno mi je saznanje kako na svijetu postoji toliko puno HNO-ova i što je najbolje od svega, nitko ne ovisi ni o kome i nije potrebna koordinacija jer svi prirodno znaju svoj *posao*. Znaju koliko je važno to što se događa u njihovoj/našoj neposrednoj okolini i

kako adresirati probleme kapitalizma kako bi najbolje doprijele do mase. U suštini, to JE anarhija. Odrast i preuzimanje odgovornosti za svoju slobodu. Lokalni pokreti za lokalne potrošače (pušače) kapitalističkih ideja. Neka nama HNO poživi još puno generacija!“

8. ZAKLJUČAK

Kada razmišljamo o povezanosti anarhističke ideje i prakse, nailazimo na pitanje izgradnje boljeg društva, odnosno rušenja ili preoblikovanja sadašnjeg društvenog poretka i stvaranja novog i boljeg društva koje će biti društvo solidarnosti i jednakosti. Može se reći da se u tom slučaju radi o gradnji jedne utopističke ideje ili utopijske slike društva koju je, u želji za društvenom promjenom, poželjno ne izgubiti iz vida. Kada bismo to pretočili u ideju i praksu u suštini anarhističkog pokreta „Hrana, a ne oružje“ onda bi utopija tog pokreta bila prestanak njegovog postojanja. Tek na ruševinama kapitalizma i poretka kakvog danas vidimo i živimo može izrasti nova praksa koja se formirala kroz praksu direktne akcije, samoorganizacije i društvene solidarnosti, a tek kada hrana uistinu postane ljudima široko i besplatno dostupna, kolektiv zapravo gubi svoju osnovnu djelatnost, a to je upućivanje na ogromne količine bačene hrane, dok ljudi gladuju i žive u siromaštvu. Naravno, od samih početaka kada se pokret formirao osamdesetih godina u SAD-u, on se nužno mijenjao i širio kritizirajući sve obuhvatniju tematiku od antinuklearnih težnji, militarizacije društva, hrane, stambene politike, pitanja javnog prostora, gentrifikacije pa sve do ekoloških pitanja, pitanja rodних identiteta, feminizma, ekonomske globalizacije, konzumerizma i kapitalizma. U Hrvatskoj se sam pokret oformio usko povezan uz antiratni pokret s obzirom na to da je društvo devedesetih prošlo traumu rata i stradavanja, te histerične izgradnje nacionalnog identiteta i tranzicijskog grabeža vodećih struktura. Anarhistička ideja i pokret su se tu dobro nadovezali jer je anarhizam utjelovio sveobuhvatnu kritiku tadašnjih zbivanja i takva praksa je mogla dobro kanalizirati bijes građana i građanki koji se javio zbog shvaćanja nelogičnosti u stradavanju zbog nacije i države koja na kraju krajeva opet ne uspijeva ispuniti svoja obećanja. Tu postoji i ta privlačnost anarhizma i djelovanja na način na koji „Hrana, a ne oružje“ djeluje jer je, unatoč koordinaciji i organizaciji, uvijek spontano i neposredno, neformalno i neočekivano, jednostavno i prilagodljivo i barem pokazuje širem broju ljudi da je drugačiji svijet moguć i kako bi jedan simpatizer kolektiva rekao citirajući Nikiforovu: „Anarhisti nikome ništa ne obećavaju“. Imajući na umu da nitko nije prisiljen sudjelovati u kolektivu i pokret, a ni kolektiv neće propasti ako ljudi odustanu ili se ne pojave na akciji ili ako se akcija ne održi, prisutna je ta razina slobode u kojoj djelovanje

i sama jačina kolektiva slabi, jer ovisno o angažmanu svih ljudi se akcije i održavaju. Dakle, učestalost akcija, njihov odjek, prisutnost u javnosti i na raznim događajima pa i odaziv ljudi na akcije, što unutra, što izvana su uvjetovani željom za angažmanom ljudi u kolektivu koja nije uvijek podjednaka i to se također mijenja s godinama i ovisno tko se kolektivu pridružuje ili odlazi iz njega. S druge strane, nekolicina ljudi u kolektivu su istaknuli da je možda baš zbog te rijetkosti akcija i spontanosti, pa i ponekad, kako je jedan kazivač okarakterizirao kolektiv, „šlampavosti“ grupe kolektiv toliko dugo aktivan i toliko se dugo održava unatoč promjenama ljudi i protoku vremena. Osim toga, dugovječnost kolektiva se može zahvaliti upravo toj jednostavnosti organizacije i ideje koja se vrlo lako prenosi i predočava novim ljudima.

Važnost kolektiva u lokalnom kontekstu iščitava se, dakle, kroz prisutnost u javnom prostoru i otvorenosti prema različitim ljudima koji se iz nekog razloga žele uključiti u rad kolektiva. Kao što je istaknuto, motivacija kreće od osobne želje za upoznavanjem ljudi sa srodnim razmišljanjima, političkog djelovanja, ljubavi prema hrani do jednostavne potrebe da se učini dobro djelo kao što je dijeljenje hrane s onima koji nemaju i to posebice hrane koja bi inače bila bačena. Također, ovakve inicijative naglašavaju društvene probleme i apeliraju na rješavanje konkretnih problema unutar regije, a opet pružaju mogućnost da ljudi vide kako djelovati u manjoj sredini i kako promjenu stvarati od sebe, te kako na jednoj mikro razini stvarati interakcije koje onda mogu otvarati nova rješenja. Djelovanje u kolektivu neposredno utječe na svakodnevni život, pa se tako primjerice kroz kolektiv aktivisti i aktivistkinje ohrabruju na veganski način prehrane ili recikliranje povrća s tržnica u osobnom kućanstvu, ali i stječu se vještine rada i komunikacije u grupi i horizontalne organizacije. Na neki način, kada pozicioniramo kolektive s ovih prostora u globalni pokret, možemo govoriti o „univerzalnoj specifičnosti“. Iako se kolektivi jasno uklapaju u određeni okvir kao što je samoorganizacija, anarhistička teorija, horizontalna struktura, neprofitabilnost itd. imaju dovoljno slobode da se sami fokusiraju na ono što smatraju važnima u lokalnom okruženju i da svoje djelovanje prilagode tome. Svaki kolektiv funkcionira zasebno, nebitno gdje se u svijetu nalazio i ne treba potvrđivanje ili usklađivanje s drugim kolektivima i svaki kolektiv unutar lokalne sredine na određeni način komunicira s javnošću, bili to letci koji su napisani na određen način, plakati, ploče na koje se lijepe dnevni meniji ili objašnjenja kako i zašto kolektiv funkcionira i postoji, pa i onda direktan i neposredan oblik interakcije na ulici, sa slučajnim prolaznicima i znatiželjnicima. Zanimljivo je kako su interakcije koje su izazvane samom scenom štanda, aktivista, aktivistkinja i dijeljenja hrane slične na sasvim drugim dijelovima svijeta. Primjerice, aktivistkinja iz Food not Bombs kolektiva Jo Swanson piše kako je u Durangu u Coloradu 2010.

godine žena prišla štandu i rekla: „Nije li ovo prekrasno? Lijepo je vidjeti mlade ljude da rade nešto dobro sa svojim životima. Potiče me da mislim kako još ima nade za ovaj ludi svijet“²⁵. To je jedan od „univerzalnih“ komentara koji se mogu čuti gotovo na svakoj akciji, vjerojatno bilo gdje u svijetu. Ono što također povezuje kolektive je upravo ta prepoznatost od strane bilo koga tko se nađe na štandu i zahvalnost za nešto tako jednostavno, a neosporivo dobro.

Važnost proučavanja ove teme, tema koje se bave društvenim problemima, pa onda i društvenim pokretima koji akcentiraju određene probleme, može se potaknuti na angažman i na daljnje zanimanje za društvenu problematiku. Na taj način se u fokus stavlja ono što inače nije vidljivo i postavljaju se pitanja koja u dominantnom diskurzu ne nalaze svoje kanale i ne dopiru do šire javnosti. S obzirom na to da ovaj pokret osim isticanja manjkavosti sistema, te nejednakosti i nepravde koju nosi ekonomska globalizacija i tržišni kapitalizam, nudi direktno djelovanje putem kojega se ljude može osvijestiti kako bi se mogli kritički osvrnuti na određena društvena pitanja koja utječu na svakodnevicu građana i građanki, te oblikuju naše živote, potrebe i mišljenja. Kolektivi se s vremenom prilagođavaju na lokalne društvene uvjete, pa se stalno iznova preispituju i sami načini djelovanja, a proučavanjem i analiziranjem takvih grupa možda se može potaknuti na lakše uočavanje problema unutar grupe, te efikasnije djelovanje. Rješenje možda nije u tom samom djelovanju, ali se svakako mogu širiti vidici i pružiti uvid u alternativni način života i mogućnosti drugačijeg promišljanja. Promjene u samom pokretu i kolektivima akcentiraju i promjene u društvu, te nove društvene potrebe, jer ovakav angažiran način djelovanja je uvijek reakcija na nekakvu društvenu nepravdu, nejednakost ili na novu manjkavost sistema. Također, proučavanjem ovakvih društvenih fenomena otvaraju se mogućnosti i angažiranog proučavanja i mogućeg utjecaja na institucije kako bi se riješili određeni društveni problemi. Na posljetku, ovo je i jedan od načina kako da se zapiše jedan subverzivan dio povijesti jedne specifične i konkretne sredine i sačuva od zaborava, jer sistem je taj koji često bira što se pamti, a što tone u zaborav.

²⁵ Iz knjige Keitha McHenryja *Hungry for peace* (2012:11)

9. LITERATURA

AUTONOMNI KULTURNI CENTAR. 2013. *Naša priča: 15 godina ATTACK-a!*. Cvek, S., Koroman, B., Remenar, S., Burlović, S. (ur.). Zagreb: Sanja Burlović i Autonomni kulturni centar.

BAASE, Sara. Anarhistkinja bez pridjeva – Voltairine de Cleyre. *Anarhistička biblioteka*. URL: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/sara-baase-anarhistkinja-bez-pridjeva-voltairine-de-cleyre> (30. 11. 2019.)

BAUMAN, Zygmunt. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.

BERGOLD, Jarg & Stefan THOMAS. 2012. „Participatory Research Methods: A Methodological Approach in Motion“ [110 paragrafa]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 13 (1). Art. 30. URL: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1201302> (30. 11. 2019.)

BOOKCHIN, Murray. 1995. „Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm“. *The Anarchist Library*. URL: <https://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-social-anarchism-or-lifestyle-anarchism-an-unbridgeable-chasm> (8. 1. 2020.)

CRIMETHINC. 2012. *Rad – kapitalizam, ekonomija, otpor*. Beograd: Burevesnik.

CRNI BLOK. 2015. *Civilni sektor: Trojanski konj kapitalizma*. Mreža anarhista Rijeka: Izvan i protiv države. URL: https://masari.noblogs.org/files/2013/02/NGO_-pamflet.pdf (14. 12. 2019.)

ČAKARDIĆ, Ankica. 2010. Anarhizam i anarhija kao teorijsko-praktički izvid u drugačiji svijet. *Što čitaš?*. URL: <https://www.stocitas.org/ankica-cakardic-anarhizam-i-anarhija-kao-teorijsko-prakticki-izvid-u-drugaciji-svijet.htm> (30. 11. 2019.)

DE CLEYRE, Voltairine. 1912. Direktna akcija. *Besplatne elektroničke knjige*. URL: <https://elektronickeknjige.com/knjiga/de-cleyre-voltairine/direktna-akcija/direktna-akcija/> (30. 11. 2019.)

DENZIN, Norman K. 2003. *Performance Ethnography: Critical Pedagogy and the Politics of Culture*. Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications.

FESSENDEN, Sarah Grace. 2017. „We just wanna warm some bellies: Food Not Bombs, Anarchism and Recycling Wasted Food for Protest“. Vancouver (disertacijski rad).

GELDERLOOS, Peter. 2006. „A Critical History of Harrisonburg Food Not Bombs“. *The Anarchist Library*. URL: <http://theanarchistlibrary.org/library/peter-gelderloos-a-critical-history-of-harrisonburg-food-not-bombs.pdf> (8. 1. 2020.)

GOFMAN, Erving. 2000. *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.

GOLDMAN, Emma. 2001. *Anarhizam i drugi ogledi*. Zagreb: DAF

GUÉRIN, Daniel. 1980. *Anarhizam: Od doktrine do akcije*. Zagreb: Naprijed.

GULIN ZRNIĆ, Valentina i Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ. 2019. *Grad kao susret: Etnografije zagrebačkih trgova*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Institut za etnologiju i folkloristiku.

HEYNEN, Nik. 2010. „Cooking up Non-violent Civil-disobedient Direct Action for the Hungry: ‘Food Not Bombs’ and the Resurgence of Radical Democracy in the US“ U: *Urban Studies Journal*, 47(6):1225-1240.

HOLMAN JONES, Stacy, ADAMS Tony i Carolyn ELLIS. 2013. „Coming to Know Autoethnography as More than a Method“. U S. Holman Jones, T. Adams, C. Ellis (ur.) *Handbook of Autoethnography*. Walnut Creek, California: Left Coast Press. 17–47.

JANKOVIĆ, Vesna i Marko STRPIĆ. 2013. "Mi gradimo Attack, Attack gradi nas!". U *Naša priča: 15 godina ATTACK-a!*. ur. Sanja Burlović. Zagreb: Autonomni kulturni centar, 14–35.

KIRINIĆ, Višeslav. 2003. Predgovor. U: Kirinić, Višeslav (ur.). *Antologija anarhizma*. Zagreb: Naklada MD. 7 – 32.

KVALE Steinar i BRINKMANN Svend. 2009. *Interviews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Los Angeles - London - New Delhi - Singapore: SAGE Publications.

MCHENRY, Keith. 2012. *Hungry for peace*. Tucson: See Sharp Press. URL: http://www.foodnotbombs.net/hungry_for_peace_book.pdf (30. 11. 2019.)

MELUCCI, Alberto. 1988. „Getting Involved: Identity and Mobilization in Social Movements“. U *International Social Movement Research: From Structure to Action: Comparing*

Social Movement Research Across Cultures v. 1. ur. Bert Klandermans, Hanspeter Kriesi, Sidney Tarrow. London: JAI Press. 329–348.

PEJIĆ, Luka. 2016. *Historija klasičnog anarhizma u Hrvatskoj: Fragmenti subverzije*. Zagreb: DAF.

PERLMAN, Fredy. 1969. „Rađanje revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji“ U *Antipolitika: anarhistički časopis sa Balkana*, 2:61–75.

STIRNER, Max. 2003. Ja. U: Kirinić, Višeslav (ur.). *Antologija anarhizma*. Zagreb: Naklada MD. 56 – 105.

STRPIĆ, Marko. 2004. Anarhizam u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća. *Besplatne elektroničke knjige*. URL: <https://elektronickeknjige.com/knjiga/simlesa-drazen/snaga-utopije/anarhizam-u-hrvatskoj-u-drugoj-polovici-20-stoljeca-br-marko-strpic/> (30. 11. 2019.)

ŠIMLEŠA, Dražen. 2000. *Snaga utopije: Anarhističke ideje i akcije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća*. Zagreb: Z.A.P.

ŠIMLEŠA, Dražen. 2006. *Drugačiji svijet je moguć! Priče iz našeg dvorišta*. Zagreb: Što čitaš?.

The 30th Anniversary of Food Not Bombs. *foodnotbombs.net*. URL: https://www.foodnotbombs.net/z_30th_anniversary_4.html (30. 11. 2019.)

The story of Food Not Bombs: The first thirty years of the Food Not Bombs movement. *foodnotbombs.net*. URL: https://www.foodnotbombs.net/story_of_food_not_bombs.html (30. 11. 2019.)

10. PRILOZI

04. 11.

Počeli McVegan ručkovi srijedom

ATTACK! Newsletter #6, svibanj 1999.

Dok smo bili u Držislavovoj MarkoŠ., Bela, Marva i još neka ekipa svake su srijede i skoro svakog petka kuhali za članove/ice Attacka + još neke gladne aktiviste/ice. U biti, to je jedan od načina skupljanja novca za daljnji opstanak i stvaranje sistema samoodrživosti, a ne življenje na tuđoj jasl. S ovim će se nastaviti u novom prostoru, kad ga osvojimo. Vatra je zapaljena.

Slika 1: Isječak iz ATTACK!-ovog *Newslettera* broj 6 iz 1999. godine. Fotograf/kinja nepoznat/a.

Slika 2 i 3: „Hrana, a ne oružje“ akcija, 3. 4. 2004. godine na zagrebačkom Zrinjevcu.
Fotograf/kinja nepoznat/a.

Slika 4: Plakat za „Hrana, a ne oružje“ akciju 2015. godine

Slika 5 i 6: Dijeljenje hrane na Cvjetnom trgu 2015. godine (fotograf/kinja nepoznat/a)

Slika 7: Akcija protiv uvođenja vojnog roka 2017. godine na Europskom trgu (Foto: A. M.)

Slika 8 i 9: Izrada transparenta za Noćni marš za Osmi mart i dijeljenje hrane na Maršu 2019. godine (Foto: M. B.)

Slika 10 i 11: Akcija na Cvjetnom trgu za Valentinovo 2019. godine (Foto: M. B.)

Slika 12 i 13: Prikupljanje povrća na tržnici i priprema hrane (Fotograf/kinja nepoznat/a)

Slika 14: Dijeljenje hrane na Kvaternikovom trgu 2019. godine (Foto: M. B.)

Slika 15: Današnji logo zagrebačkog HNO kolektiva

POKRET „HRANA, A NE ORUŽJE“: ZAGREBAČKI KOLEKTIV KAO PRIMJER TRANSNACIONALNE ANARHISTIČKE PRAKSE

Sažetak:

Ovaj rad se bavi nastankom i društveno povijesnim kontekstom formiranja pokreta „Hrana, a ne oružje“ u svijetu, te opisuje nastanak kolektiva u Zagrebu. Prati načine organizacije i djelovanja zagrebačkog kolektiva, te odnos anarhističke teorije i prakse s idejama kolektiva. Također, razmatraju se načini konkretnog djelovanja lokalizirani u kontekstu javnog prostora u Zagrebu, te se opisuje motivacija aktivista i aktivistkinja za sudjelovanjem u kolektivu i odnos individualnog i kolektivnog unutar takvog načina djelovanja. Isto tako, naglašava se i objašnjava važnost direktne akcije kao temelja djelovanja kolektiva, te važnost solidarnosti naspram humanitarizma. Propituje se i odnos kolektiva sa aktivističkom zajednicom, ali i marginaliziranim skupinama, te se naglašavaju specifičnosti zagrebačkog kolektiva u kontekstu globalnog pokreta.

Ključne riječi: „Hrana, a ne oružje“, Zagreb, anarhizam, aktivizam, solidarnost

„FOOD NOT BOMBS“ MOVEMENT: COLLECTIVE IN ZAGREB AS AN EXAMPLE OF TRANSNATIONAL ANARCHIST PRACTICE

Abstract:

This paper examines emergence and social and historical context of forming the „Food Not Bombs“ movement and also describes the emergence of collective in Zagreb. It follows the ways in which the Zagreb collective is organized and operated, and the relationship of anarchist theory and practice with the ideas of the collective. It also discusses ways of social practice localized in the context of public space in Zagreb, and describes the motivation of activists to participate in the collective and the relationship between the individual and the collective within such way of participating. It also emphasizes and explains the importance of direct action as a basis of collective action, and the importance of solidarity in opposition to humanitarianism. This paper is questioning relationship between the collective and the activist community as well as marginalized groups and pointing the specifics of the Zagreb collective in the context of the global movement.

Keywords: „Food Not Bombs“, Zagreb, anarchism, activism, solidarity